

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ**

MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

HƏSƏNOVA CƏMİLƏ FAİQ QIZI

**"İNTELLEKTUAL MÜLKİYYƏT OBYEKT LƏRİNİN
QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ"** mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İstiqamətin şifri və adı: İİM - 010000 "İqtisadiyyat"
İxtisasın şifri və adı: İİM - 010026 "Qiymətləndirmə"

**Elmi rəhbər:
Dos. B.C.SADIQOV**

**Magistr proqramının rəhbəri:
Dos.İ.Ş.Mehdiyeva**

Kafedra müdiri:

prof. X.H.KAZIMLI

BAKİ - 2015

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	3
I FƏSİL. İNTELLEKTUAL MÜLKİYYƏT OBYEKTlərİNİN	
QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİNİN NƏZƏRİ METODOLOJİ ƏSASLARI.....	7
1.1. İntellektual mülkiyyətin mahiyyəti və təsnifatı.....	7
1.3. İntellektual mülkiyyət obyektərinin qiymətləndirilməsinin metodları.....	16
1.3. İntellektual mülkiyyətin qiymətləndirilməsinin hüquqi əsasları.....	26
II FƏSİL. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA İNTELLEKTUAL	
MÜLKİYYƏT OBYEKTlərİNİN QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİNİN MÖVCUD	
VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ.....	32
2.1. Azərbaycanda intellektual mülkiyyət bazarının formalaşma vəziyyəti və intellektual mülkiyyət obyektlərinin təsnifatı.....	32
2.2. Azərbaycan Respublikasında intellektual mülkiyyət obyektlərinin qiymətləndirilməsi zəruriliyi və onun aparılması istiqamətləri.....	44
2.3. Respublikamızda intellektual mülkiyyət obyektlərinin qiymətləndirilməsinin hüquqi normativ bazası.....	50
III FƏSİL. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA İNTELLEKTUAL	
MÜLKİYYƏT OBYEKTlərİNİN QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİNİN	
TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ YOLLARI.....	61
3.1. Azərbaycan Respublikasında intellektual mülkiyyət obyektlərinin qiymətləndirilməsinin təkmilləşdirilməsində inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsindən istifadə.....	61
3.2. Azərbaycan Respublikasında intellektual mülkiyyət obyektlərinin qiymətləndirilməsinin iqtisadi inkişafda rolu və yeri	72
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....	78
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT.....	81
ƏLAVƏLƏR.....	85

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Sənayedə yerli rəqabətə davamlı məhsul istehsalını təmin edən yeni texnologiyaların geniş tətbiq edilməsində bazar münasibətlərinin sürətlə formalaşmasının vacibliyi ilə əlaqədardır. Bu aspektdə maliyyə və intellektual mülkiyyət münasibəti problemləri daha mürəkkəb və aktual hesab edilir, çünki müəssisələrin innovasiya fəaliyyətindən müsbət son nəticənin əldə olunması imkanı məhz onların həlli dərəcəsindən asılı olur.

Müasir şəraitdə dünya və daxili bazarlarda kəskin rəqabətin inkişafı yeni aktiv intellektual mülkiyyətin təsərrüfat dövriyyəsinə daxil edilməsi həm ayrı-ayrı təsərrüfat subyektlərinin, həm də bütövlükdə ölkənin bütün xalq təsərrüfatı kompleksinin inkişafı taktikasını və strategiyasını müəyyənləşdirir.

Patent - lisenziya fəaliyyətinin islahatlarına baxmayaraq, qiymətləndirmə fəaliyyəti sahəsində bir sıra normativ aktların qəbul edilməsi, innovasiyaların tətbiqinin təsərrüfat dövriyyəsinə daxil edilməsi indiyədək Azərbaycanda kütləvi xarakter daşımır. İlk növbədə bu onunla izah olunur ki, intellektual mülkiyyətin qiymətləndirilməsi və yeniliklərin tətbiqi üçün investisiya mühitinin yaradılması ilə bağlı mürəkkəb problemlər indiyədək həll edilməmiş qalır.

İntellektual mülkiyyətin qiymətləndirilməsi üçün Azərbaycan Respublikasında qiymətləndirmə fəaliyyətinin ilkin mərhələsində yalnız xərc yanaşmasından istifadə olunurdu. Müstəsna hüquqların qiymətləndirilməsi modeli ictimai zəruri əmək xərclərinin ölçüsünə, intellektual məhsulların yaradılması və tətbiqi, həmçinin istifadəsi sahəsində əmək məhsuldarlığına onların təsir dərəcəsinin qiymətləndirilməsinə əsaslanırdı.

Hal-hazırda Azərbaycan qiymətləndiricilərinin söyləri qiymətləndirmə fəaliyyətinin dünya təcrübəsinə əsaslanan intellektual mülkiyyətin qiymətləndirilməsinin yerli metodologiyasının hazırlanmasına yönəldilmişdir. Tamamilə aydındır ki, Azərbaycanda bazar iqtisadiyyatının inkişafı prosesində və onun gələcəkdə dünya iqtisadi birliyinə inteqrasiyası ilə bir çox problemlər həll olunacaq və Azərbaycanın qiymətləndirmə təcrübəsində xarici yanaşma və

metodların tətbiqi yolunda maneələrin əksəriyyəti ləğv olunacaq. Artıq bu sahədə dünya təcrübəsinin varisliyi yolunda ilk addımlar atılmışdır, qiymətləndirmə fəaliyyəti prosesində qiymətləndiricilər tərəfindən istifadə edilə bilən əsas yanaşma və metodlar qanunvericiliklə müəyyənləşdirilmişdir.

Bununla belə, intellektual mülkiyyətin qiymətləndirilməsi metodologiyası hazırlanmamışdır, çünki bazar iqtisadiyyatının müasir Azərbaycan reallıqlarında xarici yanaşma və metodlardan istifadə zamanı müəyyən çətinliklər mövcuddur. Məsələn, Azərbaycanın maliyyə bazarının, xüsusilə kapital bazarının geriliyi, əksər müəssisələrin səhmlərinin qeyri-likvidliyi müqayisəli (bazar) yanaşmanın tətbiqini çətinləşdirir, ümumi makro-iqtisadi qeyri-stabillik və uzunmüddətli investisiyalarla bağlı risklərin yüksək səviyyəsi isə intellektual mülkiyyətin qiymətləndirilməsində gəlir yanaşmasının əsasını şübhə altına qoyur.

İntellektual mülkiyyətin bazar dəyərinin formalaşdırılması ilə bağlı problemin elmi işlənmə dərəcəsi müəssisələrin fəaliyyətinin maliyyə nəticələrində onun təsirlərini nəzərə alaraq, bazar mühitində yüksək praktiki tələbatı ilə müəyyən edilir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın əsl məqsədi kompleks tədqiqat və bu sahədə xarici və yerli təcrübənin ümumiləşdirilməsi əsasında intellektual mülkiyyətin qiymətləndirilməsi metodologiyasının təkmilləşdirilməsi üzrə tövsiyələrin hazırlanması hesab edilir.

İntellektual mülkiyyətin bazar qiymətinin formalaşması prosesinin tədqiqatının məqsədi aşağıdakılarla şərtlənir:

- iqtisadiyyatın real sektorunun müəssisələrinin məhsullarının (işlərin, xidmətlərin) rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsinə kömək edən iqtisadiyyat institutu kimi intellektual mülkiyyətin rolunun və yerinin müəyyənləşdirilməsi;
- təsərrüfatçılığın müxtəlif sistemlərində intellektual mülkiyyətin dəyərinin formalaşması modellərinin təhlilinin aparılması;
- Azərbaycanda və xaricdə tətbiq olunan intellektual mülkiyyətin qiymətləndirilməsi yanaşmalarının və metodlarının kompleks tədqiqatı;

- intellektual mülkiyyətin investisiya cəlbediciliyinə əhəmiyyətli təsir göstərən əsas amillərin aşkar edilməsi;
- müəssisənin maliyyə-iqtisadi göstəricilərində onun bazar qiymətinə təsiri nəzərə alınmaqla intellektual mülkiyyətin qiymətləndirilməsi metodologiyasının və praktikasının əsas inkişaf istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi.

Dissertasiya tədqiqatının məqsədinə əsaslanaraq aşağıdakı vəzifələrin tədqiqi əsas məsələ kimi qarşıya qoyulmuşdur:

- intellektual mülkiyyəti qiymətləndirmə obyektini kimi tədqiq etmək;
- intellektual mülkiyyətin bazar dəyəri anlayışına qiymət vermək və onun digər dəyər növləri ilə qarşılıqlı əlaqəsini aşkar etmək;
- yerli xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla, dünya təcrübəsində qəbul olunmuş intellektual mülkiyyətin qiymətləndirilməsinin yanaşma və metodlarını təhlil etmək;
- hər bir yanaşma çərçivəsində intellektual mülkiyyətin qiymətləndirilməsi metodologiyasının təkmilləşdirilməsi üzrə tövsiyələr hazırlamaq.

Tədqiqatın obyekti qismində intellektual sənaye mülkiyyət obyektlərinin yaradılması, tətbiqi, hüquqi mühafizəsi, kömək göstərilməsi və onun rəqabət bazarında mübadiləsi ilə bağlı kompleks münasibətlər çıxış edir.

Tədqiqatın predmeti isə bazar iqtisadiyyatı şəraitində (məsələn, intellektual sənaye mülkiyyətində) intellektual mülkiyyətin qiymətləndirilməsi metodologiyası hesab edilir.

Dissertasiya tədqiqatının metodoloji və nəzəri əsaslarını milli və xarici iqtisadi fikirlərin nailiyyətlərinə əsaslanan intellektual mülkiyyətin qiymətləndirilməsinə kompleksli, sistemli yanaşmalar təşkil edir. Tədqiqat aparılarkən ümumi elmi metodlar, iqtisadi və maliyyə təhlili, təsnifləşdirmə və qruplaşdırma, tarixi və iqtisadi-statistik metoddan istifadə edilmişdir. Metodların vəhdəti tədqiqatın dərinliyi və universallığını lazımi səviyyədə təmin etməyə imkan verib.

Tədqiqatın informasiya bazasını Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası, Azərbaycan Respublikasının Qanunları, Nazirlər Kabinetinin qərarları, Beynəlxalq Qiymətləndirmə Standartları Komitəsinin məlumatları, Dövlət Hakimiyyət orqanlarının statistik və analitik materialları, Azərbaycan Respublikasının və xarici dövlətlərin xüsusi dövrü mətbuatda dərcələri, Qlobal İnternet şəbəkəsinin informasiya resursları, Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatının, elmi-praktiki konfransların materialları və Azərbaycanın tərəfdaş çıxdığı beynəlxalq hüquqi normativ aktlar təşkil edir.

Tədqiqatın elmi yeniliyinə aşağıdakılar aid edilir:

- intellektual mülkiyyətin bazar dəyərinin tiplərinin təsnifatı keçirilmişdir;
- intellektual mülkiyyətin qiymətləndirilməsinə xərc, bazar və gəlir yanaşmaları çərçivəsində intellektual mülkiyyətin qiymətləndirilməsinin meyarları müəyyən edilmişdir;
- intellektual mülkiyyətin xərc, bazar, gəlir yanaşmaları çərçivəsində qiymətləndirilməsində bazar dəyərinin normaları aşkar edilib (intellektual mülkiyyətin tam bərpa dəyəri, intellektual mülkiyyətin ilkin dəyəri, intellektual mülkiyyətin real cari dəyəri, intellektual mülkiyyətdən yaranmış xalis cari dəyər);
- dünya və yerli təcrübənin tədqiqatı əsasında intellektual mülkiyyətin qiymətləndirilməsi metodologiyasının inkişafı üzrə tövsiyələr kompleksi hazırlanılmışdır.

Dissertasiya işinin praktiki əhəmiyyəti. Azərbaycan Respublikasında intellektual mülkiyyətin satışında və idarə edilməsində intellektual mülkiyyətin qiymətləndirilməsindən istifadənin zəruriliyi tədqiqatın təcrübi əhəmiyyətini təşkil edir. Təsərrüfat dövriyyəsində müstəsna hüquqlardan istifadənin səmərəliliyinin ölçülməsi vasitəsilə isə intellektual mülkiyyətin qiymətləndirilməsi həyata keçirilə bilər.

Dissertasiya işinin quruluşu və həcmi. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, nəticə və təkliflərdən, 1 cədvəl və 1 sxemdən ibarət olmaqla 86 səhifədir.

I FƏSİL.İNTELLEKTUAL MÜLKİYYƏT OBYEKT LƏRİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİNİN NƏZƏRİ METODOLOJİ ƏSASLARI

1.1. İntellektual mülkiyyətin mahiyyəti və təsnifatı

Sivil cəmiyyətin əsas göstəricilərindən biri bütün dövrlərdə elmin, mədəniyyətin, texnikanın inkişafına necə diqqət göstərilməsi olub. Cəmiyyətin intellektual potensialının və mədəni inkişaf səviyyəsinin əhəmiyyətliyi nəticə etibarilə onun qarşısında duran iqtisadi problemlərin uğurlu həllindən asılıdır. Öz növbəsində elm, mədəniyyət və texnika yalnız müvafiq şəraitdə, o cümlədən intellektual mülkiyyətin qiymətləndirilməsi və lazımi hüquqi müdafiəsi olduqda inkişaf edə bilər.

Müasir bazar iqtisadiyyatı şəraitində firma adları, əmtəə və xidmət nişanları və əmtəənin mənşə yerinin adlandırılması kimi mülkiyyət obyektləri mühüm element hesab edilir.

Hər bir ölkənin iqtisadi potensialı yeni biliklər əldə etmək və texnologiyalar yaratmaqla istehsal sahələrini genişləndirmək, müxtəlif çeşidli yeni məhsullar əldə etmək imkanları ilə təyin olunur. İstehsal sahələrinin genişləndirilməsi isə bilavasitə ayrılan investisiyaların həcmindən və yeni texnologiyaların tətbiqi səviyyəsindən asılıdır. İntestisiya proseslərində pul vəsaitləri, kreditlər, paylar, səhmlər, məqsədli pul ayırmaları və digər qiymətli kağızlarla yanaşı intellektual mülkiyyət obyektlərinə olan hüquqlardan da istifadə olunur. [8, 163]

İntellektual mülkiyyət geniş mənada əqli mülkiyyətin nəticəsi və ya individuallaşmış vasitələrin qanunla təsbit edilmiş müstəsna hüququdur. "İntellektual mülkiyyət" anlayışından hələ XVIII-XIX əsrlərdə istifadə etməyə başlamışlar, lakin geniş istifadəsi XX əsrin ikinci yarısında 1967-ci ildə Cenevrədə BMT-nin himayəsi altında Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatının təsis olunması haqqında Konvensiyanın imzalanması ilə bağlıdır.

Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatı yeni beynəlxalq sazişlərin imzalanmasına və milli qanunvericiliklərin müasirləşdirilməsinə kömək göstərir, o

cümlədən ölkələr arasında inzibati əməkdaşlıq edir. İndi Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatının ştatını 800 nəfər təşkil edir, illik büdcəsi isə 410 mln isveçrə frankıdır (təxminən 3,5 mln dollar). Təşkilatın əsas vəsaitləri əsasən, inkişaf etməkdə olan və asılı ölkələrin "məlumatlandırma", "təlim", "qanunların hazırlanmasında yardım" üçün ayrılır.

Milli qanunvericiliyin müasirləşdirilməsi və yeni beynəlxalq sazişlərin imzalanmasına kömək göstərilməsində, ölkələr arasında inzibati əməkdaşlıqda, inkişaf etməkdə olan ölkələrə texniki yardım göstərilməsində Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatının rolu əvəzsizdir. Təşkilatın yanında arbitraj və vasitəçilik üzrə mərkəz fəaliyyət göstərir.

1999-cu ildən Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatı internetdə ən geniş yayılmış və tipik domen adlarının qeydiyyatı və istifadəsi zamanı yaranan mübahisələrin nizamlanması üzrə xidmət göstərir. Qanunda intellektual mülkiyyət anlayışı vahid termin hesab edilir və ona daxil olan sözləri ayrı-ayrılıqda təfsir etmək mümkün deyil.

Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatının məlumatına görə intellektual mülkiyyət iki kateqoriyaya bölünür:

- 1) sənaye mülkiyyəti - bura ixtiralar (patentlər), əmtəə nişanları, sənaye nümunələri və coğrafi göstərişlər daxildir.
- 2) müəlliflik hüququ - bura romanlar, pyeslər və şeirlər, filmlər, musiqi əsərləri kimi ədəbi və bədii yaradıcılıq, şəkillər, rəsmlər, heykəltaraşlıq, həmçinin memarlıq qurğuları kimi incəsənət nümunələri daxildir.

Sənaye mülkiyyət obyektlərinin fərqli xüsusiyyətləri ondan ibarətdir ki, bu obyektlərin hüquqi mühafizəsi yalnız xüsusi dövlət orqanlarından qeydiyyatdan keçdiyi hallarda mümkündür. İntellektual mülkiyyətin obyektini olan sənaye mülkiyyətinin mühafizəsi sənaye istehsalının təkamülü və inkişafında mühüm rol oynayır. Əgər müəssisənin mülkiyyəti ixtiralar üçün müdafiə olunmazsa, onda sahibkara yeni ideya və ixtiraların tədqiqi və işlənməsinə sərmayə qoymaq sərfəli olmazdı. Başqa sözlə, sahibkar rəqibləri ilə müqayisədə ona mənfəət və üstünlük

gətirəcək sahəyə və mülkiyyətə vəsait qoymağa hazırdır və bunun üçün isə patent hüququ mövcuddur. Sənaye mülkiyyət obyektləri bir qayda olaraq, patent hüququ ilə mühafizə olunur. Patent hüququ yaradıcı fəaliyyət nəticəsində yaradılan obyektlərin mühafizəsinin hüquqi rejimini müəyyən edir və onun təsərrüfat sahəsində tətbiqi, o cümlədən onun istifadəsindən mənfəət əldə edilməsi üçün müəyyən səlahiyyətlərin verilməsinə zəmanət verir.

Dünyada ilk patent 1421-ci ildə Florensiyada memar Filippo Bruncelli Pittiyə gəminin çevirici kranın ixtirasına görə verilən patent aid edilir. Lakin patent haqqında ilk qanun 1474-cü ildə Venesiyada qəbul edilib. Qanuna uyğun olaraq, ixtirarı yaradan Respublikanın hər bir vətəndaşı böyük üstünlük əldə edirdi və hansı ki, buna əsasən on il ərzində digərlərinə belə qurğular hazırlamaq qadağan edilirdi. Maraqlıdır ki, ilk patent qanunları 2 əsas əlamətlərə malik olan ölkələrdə yaranıb:

- 1) inkişaf etmiş bazar münasibətləri;
- 2) texniki inkişafın yüksək səviyyəsi, ya da spesifik, heç kimə məlum olmayan texnologiya (məsələn, Venesiya bəzi şüşə növlərinin istehsalının sirrlərini mühafizə etmişdir).

İntellektual mülkiyyət obyektinin növü olan sənaye mülkiyyətinin əsas hüquqi bazasını "Sənaye mülkiyyətinin mühafizəsi haqqında" Paris Konvensiyası təşkil edir. Paris Konvensiyası mart ayının 20-si 1883-cü ildə qəbul edilib. Konvensiya 1983-cü ildə 11 ölkə (Belçika, Braziliya, İspaniya, Fransa, Qvatemala, İtaliya, Niderland, Portuqaliya, Salvador, Serbiya, İsveçrə) tərəfindən imzalanılmış və sənaye mülkiyyətinin mühafizəsi sahəsində ilk beynəlxalq hüquqi akt hesab olunur. Məhz bu konvensiya ixtiraların, sənaye nümunələrinin, əmtəə nişanlarının, xidmət nişanlarının, faydalı modellərin və s. mühafizəsi sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığı tənzimləyən normalardan ibarətdir.

Müəlliflik hüququ isə elmi, bədii və incəsənət əsərlərinin yaradılması ilə bağlı münasibətlərin hüquqi normalarla tənzimlənməsidir. Eyni zamanda müəlliflik hüququ intellektual mülkiyyət haqqında qanunvericiliyin əsas hissəsidir. İfalar, fonogramlar və yayım təşkilatlarının verilişləri əlaqəli hüquqlarla qorunur. Burada qorunan

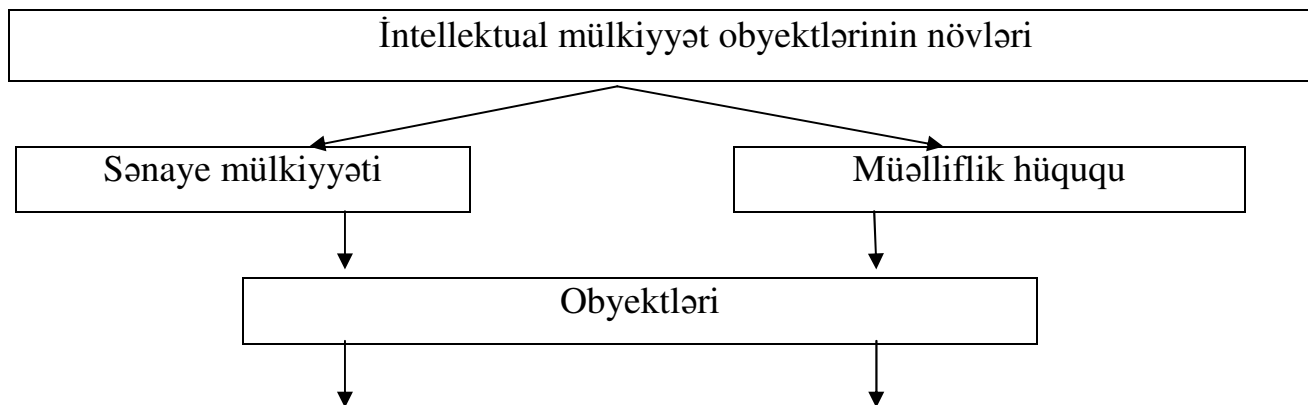
yaradıcılıq nailiyyətləri ilə yanaşı texniki-təşkilati xidmətlərin də hüquqi mühafizəsi təmin edilir.

Müəllifə öz yaradıcılığının müstəsna hüquqları məxsusdur: müəlliflik hüquqları, ada görə hüququ, ixtiraya toxunulmazlıq hüququ, onun çap edilməsi, istifadəsi, həmçinin ixtiradan istifadəyə görə müəyyən mükafat hüququ. Müəlliflik hüququ müəllifin bütün həyatı ərzində və onun ölümündən 50 il sonra fəaliyyət göstərir. Müəlliflik, müəllifin adı və ixtiraya toxunulmazlıq müddətsiz mühafizə olunur.

Patentlər əmtənin əsasında və ya istehsal prosesində olan ixtirani mühafizə edir. Obyektin unikal forması və ya xarici görünüşü sənaye nümunəsi kimi qorunub saxlanıla bilər. Qeydiyyatda alınmış əmtə nişanı və ya xidməti identifikasiya, reklam edən logotipi və adı mühafizə edir. Bilavasitə müəlliflik hüququ və sənaye mülkiyyəti hüququ ilə qoruna bilinməyən obyektlər qeyri-ənənəvi obyektlər kimi xüsusi qorunma hüququ ilə mühafizə olunurlar. Belə obyektlərə inteqral sxem topologiyaları, xüsusi mühafizə hüquqları ilə qorunan məlumat topluları və ənənəvi mədəni nümunələr (folklor nümunələri) aid edilir. Bununla yanaşı, haqsız rəqabət və kommersion sirri ilə qorunan obyektlər də intellektual mülkiyyətə daxil edilir.

İntellektual mülkiyyət obyektlərinin təsnifləşdirilməsi onların xarakterik xüsusiyyətlərinin, digər obyektlərdən fərqli xüsusiyyətlərini qeyd etməyə imkan verir. İntellektual mülkiyyət obyektlərinin növlərinin təsnifatını cədvəl şəklində aşağıdakı kimi təsvir etmək olar: [28, 14]

Sxem 1.1.

ixtira;
 faydalı modellər;
 sənaye nümunələri;
 əmtəə nişanları;
 firmanın adı;
 əmtəənin mənşə yerinin
 adlandırılması;
 haqsız rəqabətə qarşı
 müdafiə.

elm, ədəbiyyat və incəsənət
 əsərləri;
 monoqrafiya;
 şeirlər;
 şəkillər;
 musiqi bəstələri və s.

ÜƏMT-nın təsis edilən sənədlərinə əsasən intellektual mülkiyyət obyektlərinə aşağıdakılar aiddir:

- ədəbi, bədii və elmi əsərlər;
- incəsənət nümayəndələrinin ifaçılıq fəaliyyəti, səsyazma, radio və televiziya verilişləri;
- insan fəaliyyətinin bütün sahələrdə ixtiraları;
- elmi kəşflər;
- sənaye nümunələri;
- əmtəə nişanı, xidmət nişanı, firmanın adı və kommersiya təyinatı;
- haqsız rəqabətə qarşı müdafiə.

Hüquqi tənzimlənmənin xüsusiyyətlərindən asılı olaraq intellektual mülkiyyəti 3 əsas hissəyə bölmək olar:

- 1) patent hüququ ilə qorunan yaradıcılıq fəaliyyətinin nəticələri;
- 2) müəlliflik hüququ ilə qorunan yaradıcılıq fəaliyyətinin nəticələri;
- 3) birgə hüquqlara aid edilən yaradıcılıq fəaliyyətinin nəticələri.

Patent hüququ ilə qorunan intellektual mülkiyyət obyektlərinə sənaye mülkiyyət obyektləri, müəlliflik hüququ ilə qorunan intellektual mülkiyyət obyektlərinə mədəniyyət və incəsənət əsərləri aid edilir.

Hər bir ölkədə intellektual mülkiyyət obyektlərinin təsnifatı qanunvericilikdə təsbit edilmişdir. Qanunvericilikdə intellektual mülkiyyətin nəticələrinin mühafizəsi və individualizasiya vəsaiti hissəsində əqli mülkiyyət obyektlərinin siyahısı verilir:

- elm, ədəbiyyat və incəsənət əsərləri;
- elektron hesablama maşınları üçün proqramlar;
- məlumat bazası;
- ifa;
- fonogram;
- ya radio kabeli, ya da televiziya verilişləri ilə efirə məlumat;
- ixtira;
- faydalı modellər;
- sənaye nümunələri;
- seleksiya nailiyyəti;
- inteqral mikrosxemlərin topologiyası;
- istehsal sirləri;
- firma adı;
- əmtəə nişanları və xidmət nişanları;
- malların mənşə yerinin adı;
- kommersiya təyinatı.

İntellektual mülkiyyət anlayışının özünün xarakteristikasına xüsusi diqqət yetirmək istərdim, çünki bu tamamilə yeni iqtisadiyyat sektorunun elementidir. Burada əmtəə qismində bilik və texnologiyalar deyil, intellektual mülkiyyət çıxış edir.

İntellektual mülkiyyət - hüquqi şəxs və ya vətəndaşın intellektual fəaliyyətinin nəticəsinə hüquqlarını bildirən qeyri-maddi aktivlərin kateqoriyasıdır. Başqa sözlə desək, qeyri-maddi aktivlər intellektual mülkiyyət üzərində əmlak hüququdur. İntellektual mülkiyyət anlayışı tək-cə əmlak hüququnun deyil, eyni zamanda qeyri-maddi aktivlərin tərkibinə daxil edilməyən şəxsi qeyri-əmlak

hüququnu da əhatə edir. Qeyri-maddi aktivləri birləşdirərək alınan məcmunu qudvill adlandırırlar. Qudvill anlayışından məhkəmə işlərində, müəssisələrin alqı-satqı müqavilələrində, vergi araşdırmalarında, həmçinin sahibkarlıq fəaliyyətində geniş istifadə olunur. Qudvill və digər qeyri-maddi aktivlər kimi təsvir edilən aktivlər üç kateqoriyaya bölünür:

- 1) Müəssisədən ayrılmayan qeyri-maddi aktivlər;
- 2) İndividuumdan ayrılmayan qeyri-maddi aktivlər;
- 3) Müəssisədən və individuumdan ayırıla bilən qeyri-maddi aktivlər.

Müəssisədən ayrılmayan qeyri-maddi aktivlər qeyri-müəyyən xidmət müddətinə malikdirlər və bir qayda olaraq məcmu halda qiymətləndirilirlər. Belə aktivlərin xidmət müddətini müəyyən etmək qeyri-mümkün olduğu üçün onlar amortizasiya olunmayandirlər. Müəssisədən ayrılmayan qeyri-maddi aktivlərə aşağıdakılar aiddir:

- ayrı-ayrı komponentlərin - obyektin, əmlakın, istehsal vasitələri və avadanlıqların istehsal vasitələri kimi birləşdirilməsi;
- öyrədilmiş heyətin olması;
- müəssisənin tərkib hissəsi kimi işlənib hazırlanmış, idarəetmə və fəaliyyət sistemi və metodları;
- müştəri kontingentinin olması;
- başlanğıc çətinliklərin aradan qaldırılması;
- öz məhsulunun reklamı və irəliləməsi sahəsində nailiyyətlər;
- ərazi üzrə yerləşmədəki üstünlüklər;
- müəssisənin etibarlılığı, məhsulun və xidmətin keyfiyyəti, əmtəə və xidmətlər üzrə qiymətlərin səviyyəsi, malgöndərənlərə və banklara münasibətdən kredit qabiliyyəti haqqında, ictimaiyyətin və müştərilərin məlumatlılığı əsasında təsdiq olunmuş reputasiya.[8, 166]

İndividuumdan ayrılmayan qeyri-maddi aktivlərin fərqli xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, belə aktivlər konkret fiziki şəxslərlə əlaqədardır. Belə aktivlər qeyri-müəyyən xidmət müddətinə malikdirlər. Bu aktivlərə aşağıdakılar aiddir:

- müəssisə sahiblərinin və işçilərinin ictimaiyyət, müştərilər, digər işçilər və ssudaverənlər arasında şəxsi nüfuzu;
- heyətin işinin təşkilində, menecment, müştərilərlə münasibət, kollektivdə münasibət və s. kimi sahələrdə heyətin və müəssisə sahiblərinin ümumi ixtisaslılığı və şəxsi keyfiyyəti;
- individuumların, onların "nou-hau"su, kommersiya qabil iyyəti, maliyyə əməliyyatları sahəsində istedadı və s. daxil olmaqla şəxsin peşəkar keyfiyyətləri.[8, 167]

Müəssisədən və individuumdan ayrılabilən qeyri-maddi aktivlərin əksəriyyəti müəyyən xidmət müddətinə malikdirlər və onlar fərdi əsasda qiymətləndirilirlər. Müəssisədən ayrılabilən qeyri-maddi aktivlərə aşağıdakılar aiddir:

- firma nişanları;
- ticarət markaları;
- gizli metodlar və texnologiyalar;
- texniki kitabxana;
- müəlliflik hüquqları;
- redaksiya arxivləri;
- lisenziyalar;
- patentlər;
- franşiz;
- çertyoj və şablonlar;
- sudan istifadə hüquqları;
- rəqabətsizlik haqqında razılaşmalar kimi çıxış edən kontraktlar, borc haqqında kontrakt, tədarük kontraktları, alış-satış müqavilələri və reklam kontraktları;

- ünvan cədvəli kimi siyahılar, müştərilərin, üzvlərin siyahısı və s. [8, 167]

Vergi qanunvericiliyinin şərh baxımından qeyri-maddi aktivlər aşağıdakı kimi təsnifləşdirilir:

- patentçinin ixtirasına, sənaye nümunəsinə, habelə faydalı tərtibata dair müstəsna hüququ;
- EHM, məlumatlar bazasından istifadəyə dair müəllifin və digər səlahiyyətli şəxsin müstəsna hüququ;
- müəllifin və digər səlahiyyətli şəxsin inteqral mikrosxemlərdən istifadəyə dair müstəsna hüququ;
- əmtəə nişanı, xidmət nişanı, əmtəənin ərsəyə gəlməsi yerinin adlı ünvanı üzrə müstəsna hüquq;
- seleksiya nailiyyətləri üzrə patentçinin müstəsna hüququ;
- gizli düsturla və ya proseslərlə “nou-hau”nun, sənaye, kommersiya və ya elmi təcrübə üzrə əldə edilməsi. [8, 167-168]

Müəlliflik və əlaqəli hüquqların qorunması sahəsində əsas beynəlxalq müqavilə "Ədəbi və bədii əsərlərin qorunması haqqında" Bern Konvensiyası hesab edilir. Müəlliflik hüququ konkret fikirlərin təcəssümünü və onların hüquqi normalar çərçivəsində mühafizəsini təşkil edir. Başqa sözlə desək, eyni bir mövzuda çoxlu sayda əsərlər yazıla bilər və onların hər biri müəlliflik hüququnun mühafizəsinin müstəqil obyektidir. Hər hansı bir kitab bir neçə dilə tərcümə oluna bilər, hətta eyni bir dildə bir neçə dəfə tərcümə edilə bilər.

Sənaye mülkiyyəti isə həyata keçirilməsinin konkret formalarından asılı olmayaraq ideyaların mühafizəsini, onun mahiyyətini, ilkin mənasını, daha doğrusu, sxemləri, fəaliyyət prinsiplərini nəzərdə tutur. Nümunə olaraq taktiki prosesi misal göstərmək olar.

1.2. İntellektual mülkiyyət obyektlərinin qiymətləndirilməsi metodları

Qeyri-maddi aktivlərin dəyərinin müəyyənləşdirilməsinin dəqiq universal metodu yoxdur, çünki onların hər biri elə individualdır ki, aktivin dəyərinin düzgün və dəqiq hesablanması üçün riyazi alqoritm yaratmaq mümkün deyil. Bundan əlavə, qeyri-maddi aktivlərin dəyərinə çoxlu sayda müxtəlif amillər təsir göstərir.

Müasir dövrdə intellektual mülkiyyətin qiymətləndirilməsinin bir neçə yanaşması mövcuddur. Bu və ya digər qiymətləndirmə yanaşmasının seçimində üstünlük zəruri məlumatların olmasından, alıcıların və ya intellektual mülkiyyət obyektləri mülkiyyətçilərinin tələbindən, qiymətləndirmə zamanı iqtisadi vəziyyətdən asılıdır. İntellektual mülkiyyət obyektlərinin qiymətləndirilməsində üç mühüm yanaşmadan istifadə edilir: xərc, gəlir və bazar yanaşması.

Xərc yanaşması - bütün çəkilən xərclər əsasında intellektual mülkiyyət obyektlərinin bazar dəyərinin və onun hüququnun müəyyən edilməsidir. İntellektual mülkiyyət obyektlərinin dəyərinin qiymətləndirilməsində əgər analoji obyekt tapmaq mümkün deyilsə, belə obyektlərin reallaşdırılmasının heç bir təcrübəsi yoxdursa və ya gələcəkdə gəlirlərin proqnozu bir qədər stabil deyilsə, o zaman xərc yanaşmasından istifadə olunur. Xərc yanaşması intellektual mülkiyyət obyektlərinin bazar dəyərinin istehsalçının xərclərindən yüksək olduğunu nəzərdə tutur və bazarda belə obyektlərin faydalılığı və təklifi ilə ölçülür.

Xərc yanaşması mühafizə olunması, yaradılması və qiymətləndirilməsi zamanı intellektual mülkiyyət obyektinin reallaşdırılması üçün zəruri olan kalkulyasiya xərcləri əsasında intellektual mülkiyyət obyektlərinin dəyərinin müəyyənləşdirilməsini nəzərdə tutur.

İntellektual mülkiyyət obyektini kimi informasiya məlumat bazası kifayət qədər uzun müddət ərzində yaradılır və onların formalaşması xərcləri daha çoxdur. Məsələn, toplanılan elmi kitabxana böyük dəyər törədə bilər. Bəzi hallarda, xüsusilə əgər bu müəssisə elmi institut və ya ali təhsil ocağıdırsa o müəssisənin ən bahalı aktivinə ola bilər. Amma bu aktivin digər, xüsusilə gələcək gəlirlərində payının yaradılmasında iştirak dərəcəsini qiymətləndirmək praktiki olaraq mümkün deyil. Bu

cür aktivlər bir qayda olaraq yaradılması dəyəri metodu ilə, yəni xərc yanaşması baxımından mümkün gəlirlər nəzərə alınmadan qiymətləndirilir.

Qiymətləndirmə zamanı əmək haqqı, marketing və reklam xərcləri, intellektual mülkiyyət obyektləri ilə bağlı risklərin sığorta xərcləri, hüquqi münaqişələrin həlli üçün xərclər və məsrəflər, elmi metodiki təminatın maya dəyəri, öz məhsullarının individualizasiyası və s. kimi bütün mümkün xərcləri nəzərə almaq lazımdır.

İntellektual mülkiyyət obyektlərinin qiymətləndirilməsinin xərc yanaşmasında bir sıra metodlardan istifadə edilir ki, bunlara da aşağıdakılar aiddir:

- 1) əsas xərclər metodu
- 2) bərpa dəyəri metodu
- 3) dəyər tutulması metodu

1) Əsas xərclər metodu qiymətləndirilən intellektual mülkiyyət obyektlərinin yaradılması dəyərində əsaslanıb. Əgər şirkətin qiymətləndirilən obyektin yaradılmasında çəkilən xərclər haqqında məlumatları təsdiq olunmuş sənədlərdə varsa, ondan istifadə olunur. İntellektual mülkiyyət obyektlərinin əsas xərc metodu ilə qiymətləndirilməsi aşağıdakı prosedurların yerinə yetirilməsindən ibarətdir:

a) mahiyyət etibarilə xərclərin korrektə edilməsi: əldə edilmiş məlumatların təhlili, qeyri-maddi aktivlərin hazırlanması üçün xərclərin məbləğinin ayrılması

b) zamana görə xərclərin korrektə edilməsi: müəyyən müddət ərzində pul dəyərində dəyişikliklərinin təhlili, xüsusi indekslərin köməyi ilə bütün xərclərin cari dəyərə köçürülməsi.

İntellektual mülkiyyət obyektlərinin dəyəri aşağıdakı ardıcılıqla müəyyən edilir:

- bütün faktiki xərclər (intellektual mülkiyyət obyektlərinin yaradılması və alınması ilə bağlı və onların kommersiya tətbiqinə qədər çatdırılması ilə bağlı bütün xərclər, vergi və rüsumlar, gömrük, patent və digər rüsumlar) müəyyənləşdirilir;

- qiymətləndirmə tarixi üzrə qiymət indeksinin kəmiyyəti üçün xərclərin korrektə edilməsi aparılır. Yenidən hesablanma alqoritmi qiymət indeksi kəmiyyəti üçün maddi xərclərin korrektə edilməsi alqoritmində oxşardır (uyğundur). Ayın 15-nə

kimi çəkilən xərclər ayın əvvəlinə, 15-dən sonra çəkilən xərclər isə ayın sonuna aiddir.

-intellektual mülkiyyət obyektlərinin köhnəlmə məbləği müəyyənləşdirilir və xərclərin qalıq dəyəri hesablanır:

$$Z_{\text{cari}}=Z \times K_A \quad (1.1)$$

$$K_A=T_{\text{qüv}}/T_{\text{üm}} \quad (1.2)$$

Burada, K_A -köhnəlmə əmsalı, $T_{\text{qüv}}$ -patentin qüvvədə olan müddəti, $T_{\text{üm}}$ -patentin ümumi fəaliyyət müddətidir.

2) Qiymətləndirilən obyektin yaradılmasında zəruri olan bütün xərclərin aşkar edilməsi imkanı olanda, lakin bu xərclər haqqında dəqiq maliyyə məlumatları olmadıqda təkrar bərpa dəyəri metodundan istifadə olunur. Bu metod qiymətləndirilən obyektin dəqiq surətini yaratmaq üçün zəruri olan xərclərin məbləği kimi yenidən qiymətləndirilən intellektual mülkiyyət obyektlərinin dəyərinin müəyyənləşdirilməsinə əsaslanır. Yaradılması və tərtibatı üçün lazım olan, kommersiya istifadəsinə kimi, çatdırılma və gəlir əldə edilməsinə kimi bütün xərclər hesablanır.

İntellektual mülkiyyət obyektlərinin bərpa dəyərinin qiymətləndirilməsində aşağıdakı düsturdan istifadə olunur:

$$C_t=K_c \times \sum(Z_k \times K_{ik}) \quad (1.3)$$

$$K_c=T_t/T_i \quad (1.4)$$

Burada K_c -köhnəlmə əmsalı, Z_k -mənfəət, vergi və ödənişlər daxil olmaqla aktivin yaradılması xərcləri, T_t -mühafizə sənədinin cari müddəti, T_i -mühafizə sənədinin nominal müddəti, K_{ik} -ehtiyac yaranan halda qiymət indeksinin dəyişməsinə nəzərə alan indeksasiya əmsalıdır.

3) Dəyərin tutulması metodu eyni istehlak və funksional xüsusiyyətləri ilə analoqu olmayan qiymətləndirilən aktivin dəyərinin müəyyən edilməsi üçün əsaslanıb. Əgər qeyri-maddi aktivin alınması zamanı xərclər haqqında təsdiqlənmiş məlumatlar əsasında minimum qiyməti müəyyənləşdirməyə imkan varsa, bu metoddan istifadə edilir. Bu dəyər qiymətləndirilən aktivin bazar dəyəri adlandırılır.

Analoji aktivin funksional imkanlarının maksimal ekvivalentliyinə, onun istifadə variantına, istehlak faydalığına malik olmalıdır.

Bu metodla hesablanma mənfəət, ödənişlər və vergilər kimi nəzərdə tutulan bütün xərclərin cəmlənməsi ilə həyata keçirilir. Bura aktivin alınması və ya yaradılması və kommersiya yararlılığına qədər çatdırılması xərcləri daxildir. Xərclərin hesablanılmasını iki və ya bir neçə variantlarda aparmaq lazımdır.

Gəlir yanaşması - intellektual mülkiyyət obyektlərinin istifadəsindən gözlənilən iqtisadi səmərə əsasında intellektual mülkiyyət obyektlərinin və qeyri-maddi aktivlərin dəyərinin müəyyən edilməsidir. Gəlir yanaşması ilə qeyri-maddi aktivlərin dəyəri proqnozlaşdırılan gələcək səmərənin cari anda dəyərinin hesablanması yolu ilə müəyyənləşdirilir.

İntellektual mülkiyyətin gəlir yanaşması metodu ilə qiymətləndirilməsi bir neçə mərhələlərdən ibarətdir. Bu mərhələlərə aşağıdakılar aiddir:

- ilk mərhələdə potensial ümumi gəlir, yəni tammiqyaslı istifadə zamanı intellektual mülkiyyətin istifadəsindən əldə edilən maksimum gəlir müəyyən edilir;

- intellektual mülkiyyətin nəticələri üzərində olan hüquqların realizə edilməsindən əldə edilən gəlirdən natamam istifadə zamanı baş verən itkilər təyin edilir;

- xalis ümumi gəlir potensial ümumi gəlirlə gəlir itkisi arasındakı fərq kimi müəyyənləşdirilir;

- istismar xərcləri, yəni obyektin normal işləməsi üçün zəruri olan xərclər təyin edilir. İstismar xərclərinə kommunal ödəmələr, vergi, sığorta xərcləri kimi daimi xərclər aiddir;

- bu mərhələdə xalis gəlir iki üsuldən biri ilə müəyyənləşdirilir. Birinci üsulda xalis gəlir ümumi gəlirlə istismar xərclərinin fərqi kimi təyin edilir və bu zaman royaltidən əldə edilən gəlir də nəzərə alınılır. İkinci üsul isə xalis gəlirin sənaye istehsalı sahəsi üçün orta mənfəət norması vasitəsilə təyin edilməsidir və bunun üçün ümumi gəlir həmin istehsal üçün xarakterik olan normaya vurulur.

-sonuncu mərhələdə qiymətləndirilən intellektual mülkiyyətin dəyəri müəyyənləşdirilir ki, bu da iki variantda olur. Birinci variant mülkiyyətdən istifadə zamanı əldə olunan pul vəsaitinin eyni ölçüdə daxil edilməsi ilə əlaqədardır. Bu zaman intellektual mülkiyyətdən istifadəyə düşən xalis gəlir kapitallaşma əmsalına bölünür və nəticədə qiymətləndirilən intellektual mülkiyyətin dəyərini əldə edirik. İkinci variantda isə daxil edilən pul vəsaiti qeyri-bərabər olur və diskontlamadan istifadə edərək qiymətləndirilən intellektual mülkiyyətin dəyəri hesablanır.

İntellektual mülkiyyətin gəlir yanaşması ilə qiymətləndirilməsində aşağıdakı metodlardan istifadə edilir:

1) Pul axınlarının diskontlaşdırılması (DCF – discounted cash flow) metodu.

Pul axınının diskontlaşdırılma metodunda bütün gələcək dövrlər üçün pul gəlirləri hesablanır. Bu daxilolmalara diskontlama dərəcələrini tətbiq etməklə və hazırkı məqama qədər aparılan dəyərin hesablama texnikasından istifadə etməklə dəyər konventə edilir. Diskontlaşdırılma metodu konkret xidmət müddəti olan intellektual mülkiyyət obyektləri üçün istifadə olunur.

Pul axınının diskontlaşdırılması metodu aşağıdakı formul üzrə hesablanır:

$$M_n = CF_1/(1+i) + CF_2/(1+i)^2 + CF_3/(1+i)^3 + \dots + CF_n/(1+i)^n \quad (1.5)$$

Burada, $CF_1, CF_2, CF_3 \dots CF_n$ - $n=1,2,3 \dots n$ illər üçün qiymətləndirilən obyektin istifadəsindən pul axını, M_n - n ildən sonra intellektual mülkiyyət obyektinin dəyəri, i - diskontlaşma dərəcəsidir.

Diskontlaşma dərəcəsi (i) qiymətləndirmə zamanı bazarın məlumatına görə müəyyən edilir və qiymət multiplikatoru (açıq şəkildə bazarda satılan işlərə və ya əqdlərə görə məlumat əsasında müəyyən edilən) və ya faiz dərəcələri ilə (alternativ investisiyalar üzrə müəyyən edilən) ifadə edilir. Diskontlaşdırılma norması kimi məhsul satışı üçün alternativ vəsaitləri, bank depozitlərinə görə faizləri, qiymətli kağızlara vəsait qoyuluşu zamanı mənfəət norması, təkrar maliyyələşdirmə dərəcəsinin istiadəsi zamanı nəzərdə tutulan mənfəətin səviyyəsi qəbul edilə bilər.

Xarici ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, dövlət istiqrazları üzrə diskont dərəcələrinin aşağı sərhədi kimi gəlirlilik əhəmiyyəti götürülə bilər. Təcrübə

həmçinin göstərir ki, qeyri-maddi aktivlərdən gəlir səviyyəsinə nail olunmayan risk maddi aktiv və xarici dövriyyə kapitalı üçün müəyyən edilən riskdən yüksəkdir.

2) Birbaşa kapitallaşma metodu. Birbaşa kapitallaşma metodu kifayət qədər sadədir, lakin hərəkətsizdir və ona görə də xalis gəlirin və kapitallaşma əmsalları göstəricilərinin düzgün seçilməsi üçün xüsusi diqqət tələb olunur.

Əgər nəzərə alsaq ki, qiymətləndirmə obyektini uzun illər üçün alınıb-satılması məqsədilə alınarsa, o zaman diskont edilmiş pul axınının düsturunu kifayət qədər böyük əhəmiyyətə malik olan aşağıdakı n hesab formulu verəcək.

$$M_n = CF_0 / r_k$$

Burada, CF_0 -hər il sonu üçün orta gəlir, r_k -isə real diskont dərəcəsi ilə yaranan kapitallaşma əmsalı və amortizasiya əmsalidir.

3) İzafi gəlirlər metodu. Patentlərin və lisenziyaların, ticarət markasının, franşizin, əmlak hüquqlarının qiymətləndirilməsi zamanı bir qayda olaraq, izafi gəlirlər metodundan istifadə edilir. Qeyri-maddi aktivlərdən əldə edilən gəlirlərlə iqtisadi səmərənin hesablanması üçün izafi gəlir metodu yaradılıb. Belə ki, bu metod gəlirin dəyər konvertasiyası üçün istifadə olunur. Bu metodla qiymətləndirilmə aparılarkən, gəlirin tipik həcmi kapitallaşma dərəcəsinə bölünür və ya gəlir multiplikatoruna vurulur.

$$M_n = M_r / r_k$$

Burada, M_n -qiymətləndirilən obyektin cari dəyəri, M_r -gəlirin həcmi, r_r -real diskont dərəcəsi ilə yaranan kapitallaşma və amortizasiya əmsalidir.

4) Ekspres qiymətləndirmə metodu. Bu metod investisiya layihəsinin həyata keçirilməsinin bütün dövrü üçün pul axınının ümumi dəyişməsi dinamikasının təhlili əsasında səmərəliliyin ümumiləşdirilmiş göstərici hesabını nəzərdə tutur.

İnvestisiya layihəsinin həyata keçirilməsinin yekun göstəricisi xalis pul axınları dəyərinin həcmi vaxt funksiyası kimi NCF (net cash flow) hesab edilir. O özündə layihənin reallaşması zamanı baş verən pul vəsaitlərinin daxilolmalarını və xaricolmalarını birləşdirir. NCF-nin minimal mənfi əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, PC layihəsinin dəyərini müəyyən edən investisiyaların həcmi xarakterizə edir. NCF-nin

müsbət əhəmiyyəti layihənin gəlirliliyini göstərir. Çünki xərclər və gəlirlər müxtəlif vaxtlarda formalaşdığından onları yeni bir başlanğıca gətirmək üçün diskontlama əməliyyatı tətbiq olunur. Nəticədə, diskontlama əmsalı NCF ilə bağlı olan xalis diskontlaşdırılmış gəlir NPV alınır.

5) Royalti dəyərinin hesablanması metodu. Royalti dərəcəsi özündə intellektual mülkiyyət sahibinin xeyrinə ümumi dəyər həcmindən ayırmaların həcmi təqdim edir. Royaltinin iqtisadi mənası hüquq sahibinin (lisenziya alan, françayzer) istifadəsindən əldə etdiyi gəlirin lisenziya sahibi ilə arasında razılaşdırılmış nisbətə görə hüquq sahibinin xeyrinə istehsal edilən və satılan məhsulun qiymətinin müəyyən faizinin müəyyən edilməsi ilə bağlıdır. Yəni, intellektual mülkiyyət obyektinin sahibi obyektədən istifadəyə görə digər şəxsə lisenziya verir, o isə öz növbəsində onun satışından, istehsalından əldə etdiyi gəliri müqavilədə qeyd edilən nisbət əsasında mülkiyyət sahibi ilə bölüşdürməlidir.

Royalti dərəcəsi bir qayda olaraq, 1-12% arasında dəyişir. Ən çox isə royalti dərəcəsi 2-6% arasında müəyyənləşdirilir. Bəzi sahələr üçün tez-tez bazar qiyməti adlandırılan orta statistik bazar royaltisinin empirik şkalası mövcuddur. Lakin royaltinin orta qiyməti dünya ölkələri üzrə çox dəyişə bilər. Belə ki, əczaçılıq sənayesi üçün royalti diapazonu ABŞ-da 3-10%, Almaniyada 2-10%, Fransada 4-5% təşkil edir.

Royalti dərəcələri lisenziya müqaviləsinin illər üzrə, qüvvədə olduğu müddətdə dəyişdirilə bilər: lisenziya müqaviləsinin fəaliyyət müddəti artdıqca royalti dərəcəsi ya artır, ya da azalır.

İstehsalın həcmindən və ya məhsulların satışından asılı olan dəyişən royalti dərəcələrinin istifadəsi mümkündür. Məhsul istehsalının həcmi artırılmasında zamanı royalti azalır, istehsal həcmi azalması zamanı isə artır. Dəyişən royalti dərəcəsi lisenziya məhsul istehsalı və satışı üçün stimullaşdırır. Bu zaman lisenziyanın vəziyyəti pisləşmir, çünki gəliri artır.

Lisenziya müqaviləsinə istənilən halda lisenziyaya ödənilməli olan mükafatın (qonorarın) minimum məbləği haqqında bəndi əlavə oluna bilər.

6) Royaltidən azad edilmə metodu. Bu metod ona əsaslanır ki, baxılan intellektual mülkiyyət real sahibinə məxsus deyil, digər müəssisənin mülkiyyəti hesab edilir. Sonuncu lisenziya əsasında royalti ödənilməsi şərti intellektual mülkiyyəti təqdim edir. Beləliklə xərclərin qənaəti royaltinin ödənilməsi üzrə hesablanır və kapitallaşdırılma həcminə intellektual mülkiyyətin bazar dəyərinin ekvivalenti kimi baxılmalıdır.

7) 25% qaydaya əsaslanan metod. Patent mühafizəsinin mövcud olduğu müddətdə müəyyən ənənə formalaşmışdır ki, buna əsasən iddiaçı patent sahibinə lisenziya sayəsində rəqibin qazandığı gözlənilən ümumi gəlirin 25%-ni ödəməyə hazır olduğunu bildirdi.

İntellektual mülkiyyət obyektlərinin qiymətləndirilməsində bu metodun tətbiqi şərtilə lisenziat öz potensial göstəricilərinin açıqlanmasında maraqlı deyil, ona görə də mənfəət diapazonunu qiymətləndirmək 2 ildən artıq olmayan dövr üçün mümkündür.

8)Ekspert qiymətləndirmə metodu. Ekspert qiymətləndirmə metodu ekspert qrupunun razılıq əldə edilməsinə əsaslanan proqnozlaşdırma metodudur. Ekspert qiymətləndirilməsi üçün çoxlu sayda metodlar mövcuddur. Bəzi hallarda hər ekspertlə ayrıca işləyirlər, o heç bilmir ki, kim ekspertdir və ona görə də o öz fikrini müstəqil olaraq söyləyir.

Digər hallarda isə ekspertləri materialların hazırlanması üçün qrup halında toplayırlar. Bu zaman ekspertlər bir-biri ilə problemləri müzakirə edirlər, bir-birindən öyrənirlər və yanlış fikirləri atıb, ümumi qərar qəbul edirlər. Bununla yanaşı ekspertlərin sayı qeyd olunur. Belə ki, fikir yekdilliyi yoxlamalarının statistik metodu və sonradan onların ortalaması əsaslandırılmış qərarlar qəbul etməyə imkan verir.

Ekspert qiymətləndirilməsinin aparılması zərurəti ekspertlərin işinin hazırlanmasında aşağıdakı mərhələləri nəzərdə tutur:

1) Ekspert sorğusunun məqsədi (intellektual mülkiyyət obyektlərinin qiymətləndirilməsi məqsədinin ifadə olunması). İntellektual mülkiyyət obyektlərinin

qiymətləndirilməsi məqsədinin dəqiq ifadə olunmasından ekspertlərin qarşılıqlarına qoyduqları vəzifələri yerinə yetirməklərinin səmərəliliyi və vacibliyi asılıdır;

2) Sifarişçi tərəfindən ekspert qrupunun əsas heyətinin seçilməsi;

Ekspertlərin tərkibi qiymətləndirilən obyektlərin spesifik tərəflərindən asılıdır. Ekspertlər sifarişçinin fəaliyyət göstərdiyi sahənin mütəxəssisləri olmalıdırlar.

3) Sorğunun ekspert tədqiqatının keçirilməsi üçün texniki tapşırıqın hazırlanması və təsdiq edilməsi;

4) Ekspert fikirlərinin (qiymətləndirmənin) toplanması və təhlilinin aparılmasının ətraflı ssenarisinin hazırlanması, o cümlədən ekspert informasiyasının konkret növü kimi bu məlumatların konkret metodlarının təhlili;

5) Ekspert komissiyasının formalaşdırılması;

Ekspertlərlə komissiyanın işi və onların şərtlərinin ödənilməsi haqqında müqavilələrin bağlanması, sifarişçi tərəfindən ekspert komissiyasının tərkibinin təsdiqi məqsəduyğundur.

6) Ekspert məlumatlarının toplanılması ;

7) Ekspert məlumatlarının təhlili;

8) Alınan nəticələrin interpretasiyası və sifarişçi üçün rəyin hazırlanması;

9) Fəaliyyətin rəsmi olaraq sonlandırılması.

Bu və ya digər qiymətləndirmə metodunun tətbiqi təcrübəsi müxtəlifdir, bununla belə qeyd etmək olar ki, gəlir yanaşması həm intellektual mülkiyyət obyektlərini alanlar, həm də satanlar üçün daha əlverişlidir. Çünki, o intellektual mülkiyyət obyektlərinin istifadəsindən potensial səmərənin qiymətləndirilməsi əsasında qurulur.

Bazar yanaşmasında bir qayda olaraq, satışların müqayisə metodundan istifadə olunur. Nəzərdən keçirilən aktiv intellektual mülkiyyətin analoji obyektləri ilə və ya açıq bazarda satılan qiymətli kağızlarla təmin olunan qeyri-maddi aktivlərlə müqayisə edilir. Müqayisəli yanaşma zamanı istifadə edilən bu iki ən çox yayılmış məlumat mənbələri həm qeyri-maddi aktivlərin, həm də fyuçers və opsiyonların satıldığı bazarlar hesab edilir.

Müqayisə üçün ilk növbədə əsaslandırılmış bazar olmalıdır. Dəyərinin miqdarı müəyyənləşdirilərkən əvvəlki əqdlərdən istifadə edilir, qiymətləndirmə predmeti barəsində vaxt cərəyanı nəzərə alınmaqla məlumatlara düzəlişlərin edilməsi tələb olunur. İntellektual mülkiyyət obyektlərinin satışının əsas proseduru bazar (müqayisə) metodu hesab edilir.

İntellektual mülkiyyətin qiymətləndirilməsinə bazar (müqayisə) yanaşması metodunun istifadə şərtləri aşağıdakılardır:

- 1) qiymətləndirilən intellektual mülkiyyətin keyfiyyətinə görə müqayisə edilən ən azı üç analoqun olması;
- 2) qiymətləndirilən intellektual mülkiyyətin və onun analoqlarının keyfiyyətini təyin edən parametrlərin əhəmiyyəti haqqında məlumatların düzgünlüyü;
- 3) analoqların düzgün rəqabət şəraitində satışı.

Bu göstərilən şərtləri eyni zamanda istənilən intellektual mülkiyyət üçün yerinə yetirmək mümkün deyildir. Bir çox hallarda intellektual mülkiyyətin qiymətləndirilməsində bazar yanaşması müəlliflik hüququna (ədəbiyyat, o cümlədən elmi-texniki, heykəltəraşlıq, rəssamlıq, arxitektura və s.), həmçinin patent hüquqlarına - sənaye intellektual mülkiyyətinin bəzi növlərinə (məhsul nişanları və faydalı modellərin hüquqları, seleksiya nailiyyətləri) nəzərən istifadə edilir. Əgər intellektual mülkiyyətin qiymətləndirilməsi konkret sənaye mülkiyyətinə aiddirsə və konkret sənaye texnikası ilə sıx bağlıdırsa (ixtira hüququ, sənaye nümunələri, nou-hau obyektləri, xidmət nişanları, kompyuter proqramları) onda bazar (müqayisə) yanaşmasından istifadə etmək mürəkkəb olur.

Satış üzrə əqdlərin təhlilində və seçilməsində nəzərdən keçirilməli olan müqayisənin əsas elementləri aşağıdakılardır:

- ötürülən əqdlərdə qeyri-maddi aktivlərin mülkiyyət hüququ qanunlarının strukturu və həcmi;
- hər hansı xüsusi şəraitin mövcudluğu və maliyyələşdirmə haqqında saziş;
- satış üzrə əqdlər zamanı təkrar bazarda mövcud olan iqtisadi şərait;

- qeyri-maddi aktivlər istifadə olunan (və ya istifadə olunacaq) sahə və ya biznes;
- intellektual mülkiyyət obyektlərinin fiziki xarakteristikası;
- intellektual mülkiyyət obyektlərinin funksional xarakteristikası;
- intellektual mülkiyyət obyektlərinin texnoloji xarakteristikası;
- sövdələşməyə digər qeyri-maddi aktivlərin daxil edilməsi.

1.3. İntellektual mülkiyyət obyektlərinin qiymətləndirilməsinin hüquqi əsasları

İntellektual mülkiyyət fiziki və hüquqi şəxslərin intellektual fəaliyyət nəticələrinin müstəsna hüquqlarını özündə göstərir. İntellektual mülkiyyət hüququ sahəsində müstəsna hüquq anlayışı beynəlxalq müqavilələrə uyğun istifadə olunur. İntellektual mülkiyyət obyektlərinin qiymətləndirilməsi, mühafizəsi sahəsində əsas hüquqi bazanı 4 konvensiya təşkil edir ki, bunlara aşağıdakılar aiddir: [28, 8]

1) Sənaye mülkiyyətinin mühafizəsi haqqında Paris konvensiyası (20 mart 1883-cü il);

2) Ədəbi və bədii əsərlərin qorunması haqqında Bern konvensiyası (9 sentyabr 1886-cı il);

3) Müəlliflik hüququ haqqında Ümumdünya (Cenevrə) konvensiyası (6 sentyabr 1952-ci il);

4) Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatının təsis edilməsi haqqında konvensiya (14 iyul 1967-ci il).

Bu konvensiyalarla müstəsna hüquq sahibinin intellektual fəaliyyətin nəticələrindən istifadəyə dair icazə və ya qadağa qoymasının ümumi qaydaları

müəyyən edilmişdir. Müstəsna hüququn obyektini olan intellektual fəaliyyətin nəticələrindən istifadə yalnız hüquq sahibinin icazəsi ilə reallaşdırıla bilər.

Sənaye mülkiyyətinin qorunması haqqında Paris konvensiyası açıq tipli beynəlxalq müqavilədir. Konvensiya 1983-cü ildə 11 ölkə (Belçika, Braziliya, İspaniya, Fransa, Qvatemala, İtaliya, Niderland, Portuqaliya, Salvador, Serbiya, İsveçrə) tərəfindən imzalanılmış və sənaye mülkiyyətinin mühafizəsi sahəsində ilk beynəlxalq hüquqi akt hesab olunur. Məhz bu konvensiya ixtiraların, sənaye nümunələrinin, əmtəə nişanlarının, xidmət nişanlarının, faydalı modellərin və s. mühafizəsi sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığı tənzimləyən normalardan ibarətdir.

Paris konvensiyasının məqsədləri yalnız üzv ölkələrin patent qanunvericiliyinin unifikasiya edilməsi, vahid beynəlxalq patentin (sənaye nümunəsinin, əmtəə nişanının) yaradılması deyil, bir ölkədə meydana gələn müdafiə hüququnun digər üzvü ölkələrdə də təmin edilməsi, eləcə də qeyri-rezidentlərə patent verilməsi şərtlərinin yaxşılaşdırılmasıdır. Konvensiya patent fəaliyyətinin ərazi məhdudiyyətlərinə son qoymur. Bütün bunlar Paris konvensiyasının çatışmazlıqlara malik olduğunu və onun təkmilləşdirilməsinin vacibliyini göstərir.

Konvensiyayı imzalayan hər bir ölkə konvensiyadan irəli gələn tələblərin yerinə yetirilməsi üçün lazımı tədbirlər görməlidir. Bu konvensiyaya görə hər bir üzv ölkə sənaye mülkiyyəti üzrə xüsusi hökumət orqanı yaratmalıdır. Konvensiyada həmçinin, üzv ölkələrin sənaye mülkiyyətinin mühafizəsi haqqında Beynəlxalq İttifaq yaratmaları nəzərdə tutulmuşdur. Bu ittifaqın strukturu belədir:

- 1) İttifaqın Assambleyası - bütün üzv ölkələrin təmsil olunduğu ali orqan 2 ildə 1 dəfə çağırılır, ittifaqın fəaliyyəti və inkişafı üzrə ən mühüm məsələləri həll edir.
- 2) İcraedici komitə - üzv ölkələri burada təmsil olunur və ildə bir dəfə iclas keçirir.
- 3) Beynəlxalq Büro - təşkilatın katibliyi funksiyasını yerinə yetirir.

1886-cı ildə "Ədəbi və bədii əsərlərin qorunması haqqında" Konvensiya imzalandı. Bu Konvensiyanın tətbiq edildiyi ölkələr müəlliflərin ədəbi və bədii

əsərlərinə olan hüquqlarının qorunması üçün İttifaq yaradırlar. Konvensiyaya əsasən, "ədəbi və bədii əsərlər" termini hansı üsulla və formada ifadə olunmasından asılı olmayaraq ədəbiyyat, elm və incəsənət sahəsində bütün əsərləri, o cümlədən kitab, broşura, başqa yazılı əsərləri; mühazirə, müraciət, nitq və başqa bu tipli yaradıcılıq əsərlərini; dram, musiqili-dram əsərlərini; xoreoqrafiya əsərlərini və pantomimaları; mətnli və ya mətnsiz musiqili əsərləri; kinematoqrafiya əsərlərini, kinematoqrafiyaya analogi üsullarla ifadə olunan əsərlər onlara bərabər tutulur; rəsmləri, rəngkarlıq əsərlərini, memarlıq, heykəltəraşlıq, qrafika və litoqrafiya işlərini; fotoqrafiya əsərlərini, fotoqrafiyaya analogi üsullarla ifadə olunan əsərlər onlara bərabər tutulur; tətbiqi sənət əsərlərini; coğrafiya, topoqrafiya, memarlıq və elmə aid olan illüstrasiyaları, coğrafi xəritələri, planları, eskizləri və plastik əsərləri əhatə edir. Ölkəmiz 1998-ci ildən "Ədəbi və bədii əsərlərin qorunması haqqında" Bern konvensiyasına qoşuldu.

1967-ci ildə imzalanmış Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatının təsis edilməsi konvensiyası beynəlxalq təşkilat kimi özündə bir neçə beynəlxalq birlikləri, ən əsası da Paris və Bern konvensiyalarını daxil edir. ÜƏMT-nin yaradılmasının 3 əsas məqsədi olmuşdur:

- 1) Ölkələrarası əməkdaşlığın genişləndirilməsi;
- 2) İntellektual mülkiyyətin bütün dünya üzrə mühafizəsinin gücləndirilməsi;
- 3) Sənaye mülkiyyətinin mühafizəsi üzrə mövcud ittifaqların idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi.

Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatı dünyada əqli mülkiyyət sahəsində aparılan işlərin idarəçiliyini həyata keçirən Hökumətlərarası təşkilatdır. Onun inzibati idarəçiliyi altında 26 konvensiya, müqavilə və saziş fəaliyyətdədir. Azərbaycan Respublikası 1995-ci il dekabrın 25-dən bu təşkilatın üzvüdür. 2006-cı il martın 3-də Bakı şəhərində Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatı arasında əqli mülkiyyət sahəsində "Əməkdaşlıq Proqramı" imzalanmışdır.

Azərbaycan Respublikası ÜƏMT-nin inzibati idarəçiliyini həyata keçirdiyi müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar sahəsində qüvvədə olan bütün çoxtərəfli konvensiya və müqavilələrə qoşulmuşdur.

Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatının əsas fəaliyyəti intellektual mülkiyyətlə bağlı suallarda inkişaf etməkdə olan ölkələrə yardımın göstərilməsindən ibarətdir:

- intellektual mülkiyyətlə bağlı kadrların hazırlanması;
- intellektual mülkiyyət sahəsində milli təşkilatların və orqanların yaradılmasına və funksionallaşdırılmasına yardımın göstərilməsi;
- hüquqi məsləhətlər;
- intellektual mülkiyyət sahəsində milli qanunvericiliyin yaradılmasında kömək göstərilməsi və s.

Bu Konvensiyaya uyğun olaraq, intellektual mülkiyyətin qorunma obyektini istehsal, elmi və bədii sahələrdə yaradıcılıq fəaliyyətinin konkret nəticələrinə olan hüquqlar kimi şərh olunurdu. Artıq qeyd edildiyi kimi, müxtəlif ölkələrin qanunvericiliklərində intellektual mülkiyyət termininin geniş şəkildə işlədilməsinə baxmayaraq, bu anlayışın əleyhdarları da qalmaqda davam edir. Onların əsas arqumenti budur ki, intellektual mülkiyyət obyektlərinin və öz mahiyyətinə görə müəllif əsərləri və müxtəlif texniki yeniliklər olan qeyri-maddi obyektlərin hüquqi rejimini eyniləşdirmək olmaz. Əsas səbəblərdən biri də ondan ibarətdir ki, ərazi məhdudiyyəti qoyulmayan mülkiyyət hüququndan fərqli olaraq, müəlliflər, ixtiraçılar və onların hüquqi varisləri hüquqların qorunması ilə bağlı vaxt və ərazi məhdudiyyətlərini özlərində hiss edirlər; müəlliflik və patent hüquqları mülkiyyət hüququnun müdafiəsi üçün tətbiq olunanlardan tamamilə fərqli hüquqi vasitələrlə müdafiə olunur. Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatını (ÜƏMT) təsis edən Konvensiyanın 2-ci maddəsinin 8-ci bəndində göstərilir ki, intellektual mülkiyyət aşağıdakı hüquqlara aiddir.

- ədəbi, bədii və elmi əsərlər;

- incəsənət nümayəndələrinin ifaçılıq fəaliyyəti, səsyazma, radio və televiziya verilişləri;
- insan fəaliyyətinin bütün sahələrdə ixtiraları;
- elmi kəşflər;
- sənaye nümunələri;
- əmtəə nişanı, xidmət nişanı, firmanın adı və kommersiya təyinatı;
- haqsız rəqabətə qarşı müdafiə.

İntellektual mülkiyyət obyektlərinin qiymətləndirilməsində qiymətləndirmə standartlarının işlənilib hazırlanılmasının böyük əhəmiyyəti vardır. Belə ki, hər bir ölkənin Milli Qiymətləndirmə Standartları Beynəlxalq Qiymətləndirmə Standartları Komitəsinin prinsipləri üzərində qurulmuşdur.

Beynəlxalq Qiymətləndirmə Standartları Komitəsi hər bir standartın mətninin bütün müddələrinin ifadə edilməsini məqsədyönlü hesab etmir. Ona görə də, Beynəlxalq Qiymətləndirmə Standartı digər standartları tamamlayır, o cümlədən qiymətləndirmənin peşəkar fəaliyyəti kimi qəbul edilir və standartların tətbiq edilməsi üçün zəruri olan əsaslar haqqında ümumi təsəvvürlər yaradır. Beynəlxalq qiymətləndirmə standartları məhz Beynəlxalq Qiymətləndirmə Standartları üzrə Komitə tərəfindən hazırlanılır. Bu Komitəyə 50-dən çox ölkənin peşəkar qiymətləndiricilər birlikləri daxildir.

Beynəlxalq Qiymətləndirmə Standartları Komitəsinin başlıca vəzifələri maliyyə və muhasibat uçotu hesabatlarında istifadə üçün dəqiq istifadə olunmuş standartların və praktiki tövsiyələrin hazırlanması, o cümlədən bu standartların ölkələrdə və milli təşkilatlarda yayılması, qəbul və tətbiq edilməsinə kömək göstərilməsidir. Bundan əlavə, Beynəlxalq Qiymətləndirmə Standartları Komitəsinin fəaliyyət dairəsinə həmçinin standartlara düzəliş edilməsi, standartların şərh, qruplaşdırılması və tətbiqi sahəsində yaranan ziddiyyətli halların aşkar edilməsi ilə bağlı məsələlərin həlli də daxildir.

Komitənin hazırladığı beynəlxalq qiymətləndirmə standartları və normaları tövsiyyə xarakteri daşıyır və bu səbəbdən də onun qarşısında duran əsas vəzifə

müxtəlif ölkələrin qiymətləndirmə standartlarını əlaqələndirməkdən ibarətdir. Dünya ölkələrinin təcrübəsi üzrə intellektual mülkiyyət obyektlərinin qiymətləndirilməsi prosesi müvafiq ardıcılıqla həyata keçirilir. Bu qiymətləndirmə prosesi Beynəlxalq Qiymətləndirmə Standartları Komitəsinin prinsiplərinə uyğun hazırlanıb reallaşdırılır. Müvafiq ardıcılıq aşağıdakı kimi sıralanıb:

- mövcud qiymətləndirmə obyektinin və onun mülkiyyət hüququ tipinin müəyyən edilməsi;
- qiymətləndirmənin aparılması məqsədi;
- qiymətləndirmənin təyinatının müəyyən edilməsi;
- qiymətləndirmə prosesində tələb olunan informasiyanın yığılması, onların araşdırılması və təhlili;
- qiymətləndirmə obyektindən istifadə səviyyəsinin və istifadə olunmayan resursların müəyyən edilməsi;
- qiymətləndirmədə tətbiq olunması nəzərdə tutulan yanaşma və metodların müəyyən edilməsi;
- daha əlverişli yanaşma və metodların tətbiqi ilə intellektual mülkiyyət obyektinin qiymətləndirilməsi;
- qiymətləndirmə obyektinin yekun dəyərinin hesablanması;
- intellektual mülkiyyət obyektinin yekun qiymətləndirilməsinin təsdiqlənməsinə hüquqi əsas verən hesabatın tərtibi. [8, 182-183]

İntellektual mülkiyyət obyektlərinin qiymətləndirilməsinin hüquqi bazasının təkmilləşdirilməsi qiymətləndirmə prosesinin həyata keçirilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, müasir dövrdə intellektual mülkiyyət obyektlərinin qiymətləndirilməsinə, dəyərinin hesablanılmasına vahid standartların hazırlanması və tətbiqi zəruridir. Bu istiqamətdə görülən əsas tədbirlərdən biri bu sahədə qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsidir.

II FƏSİL. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA İNTELLEKTUAL MÜLKİYYƏT OBYEKTŁƏRİNİN QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİNİN MÖVCUD VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ

2.1. Azərbaycan Respublikasında intellektual mülkiyyət bazarının formalaşma vəziyyəti və intellektual mülkiyyət obyektlərinin təsnifatı

Azərbaycanda intellektual mülkiyyət bazarının formalaşması 1992-ci ildə ölkəmizdə bazar iqtisadiyyatının yaranması ilə başlamışdır. Respublikamızın yeni bazar iqtisadi sistemə keçid aldığı bir mərhələdə ölkə əhalisinin iqtisadi təfəkkürünün formalaşdırılması, təhsil səviyyəsi, ixtisas hazırlığı obyektiv hala və zəruri amilə çevrilir. Bu iqtisadi sistemdə bazar infrastrukturunun zəruri ünsürü və iştirakçısı kimi iqtisadçılar çıxış edir. Bu isə müasir elmi-texniki tərəqqinin və istehsalın səmərəliliyini yüksəltmək bacarığını ön plana çəkir.

Ölkəmiz dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra, digər sahələrdə olduğu kimi iqtisadiyyat sahəsində də öz suveren hüquqlarını reallaşdırmağa və bu sahədə müstəqil siyasət aparmağa başladı. Müxtəlif mülkiyyət formaları əsasında yaradılan iqtisadi sistem, dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya və bazar iqtisadiyyatına keçid bu iqtisadi siyasətin başlıca istiqamətlərini təşkil edir

Yüksək inkişaf və tərəqqi mərhələsində olan Respublikamızın bu tarixi mərhələyə çatması heç də asan başa gəlməyib. Ölkəmiz imza atdığı sosial-iqtisadi uğurlara və iqtisadi sahədə əldə etdiyi artım templərinə mükəmməl iqtisadi strategiyanın həyata keçirilməsi yolu, yeni resursların səmərəli istifadə olunması və onların sosial ədalət prinsiplərinə müvafiq olaraq bölüşdürülməsi ilə nail olub.

Dövlət suverenliyini 1992-ci ildə bərpa edən Azərbaycan Respublikasında institusional islahatların həyata keçirilməsi, bazar iqtisadi sisteminin tələblərinə uyğun təsərrüfat sisteminin yaradılması və bu iqtisadi sistemə əsaslanan milli iqtisadiyyatın formalaşması zəruri hesab edilir. Konstitusiya ölkəmizin daxili siyasi sabitliyini təmin edir, iqtisadi islahatların həyata keçirilməsi, xarici investisiyalar,

azad sahibkarlıq üçün şərait yaradılması və onun mənafeələrinin qorunması, xüsusi mülkiyyətin inkişafının təmin olunması üçün şərait yaradır.

Konstitusiyanın “Əsas hüquqlar, azadlıqlar və vəzifələr” bölməsinin 30-cu maddəsinə uyğun olaraq, "Hər kəsin əqli mülkiyyət hüququ vardır. Müəlliflik hüququ, ixtiraçılıq hüququ və əqli mülkiyyət hüququnun digər növləri qanunla qorunur". [1,12]

Konstitusiyanın bu müddəası yaradıcılıq müstəqilliyini təmin etməklə təyinatından, dəyərindən, məzmunundan, həmçinin ifadə formasından və üsulundan asılı olmayaraq yaradıcılıq fəaliyyətinin nəticəsi olan bütün elm, ədəbiyyat və incəsənət əsərlərinin qorunmasına hüquqi baza yaradır və hər hansı yaradıcılıq nəticəsini qorumaqla yaradıcı şəxslərə mövzu, janr və forma seçimində tam azadlıq, müstəqillik imkanı yaratmış oldu. Bir sözlə, Konstitusiyaya əsasən ölkəmizdə intellektual mülkiyyətin qorunmasına böyük zəmanət verilir. Bundan əlavə burada öz əksini tapmış maddələr bir sıra yeni qanunlarla konkretləşdirilir və inkişaf etdirilir.

Məhz bu maddələrin Konstitusiyada təsbit olunması ölkəmizdə intellektual mülkiyyət bazarının formalaşmasına şərait yaratdı.

İntellektual mülkiyyət obyektləri bazarının formalaşması iki mərhələdə reallaşır. Bu mərhələlər aşağıdakılardır:

I mərhələ: intellektual mülkiyyət bazarının yaradılmasının təşkilati-hüquqi mexanizminin formalaşması – qısamüddətli perspektiv.

II mərhələ: intellektual mülkiyyət bazarının fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılması – uzunmüddətli perspektiv.

Respublikamızda intellektual mülkiyyət obyektləri bazarının formalaşmasının əsas məqsədi intellektual mülkiyyət bazarı subyektlərinin maraqlarının reallaşdırılması və tələbatının təmin edilməsi, intellektual fəaliyyətin nəticələrinin təsərrüfat sahələrinə tətbiqi, intellektual mülkiyyətdən düzgün istifadə olunması və onun yenidən təşkili, intellektual mülkiyyət sahəsinə investisiyaların cəlb edilməsidir.

Ölkəmizdə intellektual mülkiyyət bazarı aşağıdakı istiqamətlər üzrə formalaşır:

- intellektual mülkiyyət sahəsində strateji təhlilin aparılması və elmi-texniki fəaliyyətin planlaşdırılması;
- intellektual mülkiyyətin idarə olunması sahəsində ixtisaslı mütəxəssislərin hazırlanması;
- intellektual mülkiyyətin hüquqi mühafizəsinin səmərəli təminatı;
- intellektual fəaliyyətin yaradılması və nəticələrinin istifadə edilməsi ilə bağlı nəzarət sisteminin formalaşdırılması;
- inventarizasiya, ekspertizanın aparılması, o cümlədən intellektual fəaliyyətin nəticələrinin qiymətləndirilməsi və onların qeyri-maddi aktiv kimi qəbul edilməsi;
- intellektual mülkiyyət sahəsində regionlararası və beynəlxalq əməkdaşlıq.

Mülkiyyət obyektləri kimi intellektual mülkiyyəti intellektual fəaliyyətin nəticələri və sahibkarlıq fəaliyyəti iştirakçılarının individualizasiya vəsaitləri adlandırmaq qəbul edilmişdir. Belə obyektlərin intellektual mülkiyyət obyektlərinə daxil edilməsində əsas meyar hüquq mühafizəsinin olmasıdır. İntellektual mülkiyyət bazarının obyektləri aşağıdakı kimi təsnifləşdirilir:

1) sənaye mülkiyyət obyektləri

- ixtiralar;
- faydalı modellər;
- sənaye nümunələri;
- əmtəə nişanları;
- firmanın adı;
- haqsız rəqabətin qarşısının alınması hüququ.

2) Müəlliflik hüququnun obyektləri

- ədəbi əsərlər (o cümlədən Hesablayan Elektron Maşınlar üçün proqram);
- dram və musiqi əsərləri;
- rəqs əsərləri;
- audiovizual əsərlər;

- rəsm, qrafika əsərləri, memarlıq dizaynı, şəhərsalma;
- coğrafi və geoloji xəritə;
- istehsal əsərləri (tərcümələr, referatlar);
- toplular (ensiklopediya, məlumat bazası).

3) kommersioniya sirri

- kommersioniya gizliliyi – bazar konyukturasi haqqında, müəssisənin maliyyə əməliyyatları haqqında, kommersioniya fəaliyyətinin həcmi barədə məlumatlar, kontragentlərlə bağlanmış müqavilələr haqqında məlumatlar, müştərilərin siyahısı;
- istehsal sirləri – patentlərlə mühafizə olunmayan ixtiralar, təcrübə nümunələri, elmi tədqiqat işlərinin nəticələri, texnoloji konstruktor, layihə sənədləri və s.
- təşkilati-idarəetmə sirləri – istehsalın, marketinq sisteminin təşkili sirləri və keyfiyyətin, heyətin, maliyyənin idarə edilməsi sirləri.

Ümumiyyətlə dünyada intellektual mülkiyyət bazarının formalaşdırılması sənaye mülkiyyətinin mühafizəsi üzrə 1883-cü ildə Paris Konvensiyasının qəbul edilməsi ilə başlanmışdır. Konvensiyaya əsasən, mühafizə olunan intellektual mülkiyyət obyektlərinə aşağıdakılar aiddir:

- texniki ixtiraların yeni qərarları;
- faydalı modellər, dizayn məlumatları.

İntellektual mülkiyyət bazarının formalaşması yolunda növbəti addım 1967-ci ildə 4 iyulda Stokholmda qəbul edilmiş Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatının təsis edilməsi haqqında Konvensiya olub. Konvensiyada intellektual mülkiyyət obyektlərinin aşağıdakı növləri nəzərdə tutulur:

- ədəbi, bədii və elmi əsərlər;
- incəsənət nümayəndələrinin ifaçılıq fəaliyyəti, səsyazma, radio və televiziya verilişləri;
- insan fəaliyyətinin bütün sahələrdə ixtiraları;

- elmi kəşflər;
- sənaye nümunələri;
- əmtəə nişanı, xidmət nişanı, firmanın adı və kommersiya təyinatı;
- haqsız rəqabətə qarşı müdafiə.

Hüquqi tənzimlənmənin xüsusiyyətlərindən asılı olaraq intellektual mülkiyyəti 3 əsas hissəyə bölmək olar:

- 1) patent hüququ ilə qorunan yaradıcılıq fəaliyyətinin nəticələri;
- 2) müəlliflik hüququ ilə qorunan yaradıcılıq fəaliyyətinin nəticələri;
- 3) birgə hüquqlara aid edilən yaradıcılıq fəaliyyətinin nəticələri.

Patent hüququ ilə qorunan intellektual mülkiyyət obyektlərinə ixtiralar, faydalı modellər, sənaye nümunələri, məhsul nişanları və s. aiddir. Patentlər sənayenin bütün sahələrində elmi tədqiqat və tərəqqi üçün mükafat və təşviqat vasitələri sayılır. Onlar texniki innovasiya üçün əlverişli zəmin yaratmaqla bərabər, texniki biliklərin inkişafına və yayılmasına da öz səmərəsini verir. Patentlər müəssisənin innovasiya sahəsindəki qüdrətinin sübutu sayılır və güclü rəqabət mövcud olan bazarlarda üstünlük əldə etmək üçün ehtiyatla istifadə edilə bilər.[3,24]

Qanunvericiliyə əsasən, patent onun sahibinə xüsusi icazə olmadan patentdə təsvir edilən ixtiradan üçüncü şəxslərin kommersiya (məsələn, istehsal, tətbiq, istifadə, satış üçün təklif və ya idxal) məqsədi ilə istifadə etməsinin qarşısını almaq hüququ verir. Patent sahibi patenti satmaq və ya onu lisenziyalaşdırmaq yolu ilə öz hüquqlarını digər şəxsə ötürə bilər. Azərbaycanda patentlər ixtiralar, sənaye nümunələri və faydalı modellər üçün verilir.[3, 24]

İxtiralar patent almaq üçün ərizə təqdim olunan tarixdən başlayaraq 20 il ərzində qorunur. Qorunmanın ilkin müddəti 3 ildir, daha sonra illik xidmət haqlarını ("yenilənmə haqları") ödəmək lazım gələcək.[3, 26]

"Sənaye nümunəsi" dedikdə, məhsulun, yaxud onun bir və ya bir neçə hissəsinin zahiri görkəmi başa düşülür. Yalnız obyektin zahiri görkəmi dizayn hüquqları ilə qorunur. Sənaye nümunələrinin mühafizəsi ilə bağlı qanunvericilik

digər şəxslərə eyni və ya oxşar sənaye nümunəsindən kommersiya məqsədləri üçün istifadəni qadağan edir.[3, 28]

Sənaye nümunəsinin qorunma müddəti maksimum 10 ildir. Bu müddət Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Komitəsində sənaye nümunəsinin qeydiyyatı üçün müvafiq ərizənin rəsmi qeydiyyata alındığı gündən başlayır.

Faydalı model ixtiraya bənzərdir, lakin faydalı modelə qoyulan tələblər ixtiraya münasibətdə daha yumşaqdır. Bu səbəbdən faydalı modelə bəzən "xırda ixtira" və ya "innovativ patent" deyilir. Faydalı modelin qorunma müddəti 10 il təşkil edir, yəni faydalı modelin istifadəyə başlandığı tarixdən etibarən 10 il ərzində faydalı modeldən istifadə üçün hüquq sahibinin razılığı tələb olunur. "İstifadə" dedikdə, patentləşdirilmiş faydalı modelin istifadə olunduğu istənilən məhsulu bazara çıxarmaq, habelə patent ilə qorunan tətbiqi prosesin istifadəsi başa düşülür.[3, 30]

Əmtəə nişanları söz (məs. "Kral"), şəxsi ad (məs. "Jalə"), hərf (məs. "Ya" (Я)), rəqəm (məs. "33"), təsviri elementlər, məhsulların və ya onların qablaşdırmalarının formasında qeydiyyata alınə bilər, həmçinin, rənglərin kombinasiyası və ya belə işarələrin (məs. "7 gözəl") istənilən kombinasiyası mühafizə oluna bilər.[3, 33]

Hər hansı əmtəə nişanı əmtəə və ya xidmətin identifikasiya olunmasında bilavasitə rol oynayan əsas elementdir. Bu səbəbdən əmtəə nişanı qiymətli kapital sayılır və onun bazarda tanınmasının formalaşdırılması və daha sonra onun qorunub saxlanması üçün külli miqdarda pul və vaxt sərf olunur. Əmtəə nişanının mühafizəsi əmtəə nişanının sahibinə əmtəə və ya xidmətləri identifikasiya etmək üçün xüsusi nişandan istifadə etmək və başqalarının ixtiyarına vermək (misal üçün lisenziya vermək yolu) kimi müstəsna hüquq verir. [3, 32]

Ümumiyyətlə, əmtəə nişanının sahibi öz məhsulunun qarışıq düşmə ehtimalı olduğundan digər şəxslərə öz məhsuluna eyni və ya oxşar nişanların verilməsini qadağan edə bilər. Azərbaycanda əmtəə nişanlarının bir sıra xüsusi növləri vardır: tanınmış əmtəə nişanları, geniş tanınmış əmtəə nişanları, ictimai mülkiyyət, internet domen adları, məhsulun mənşəyinin göstərilməsi.

Tanınmış əmtəə nişanları: Təsviri əlamətlər kütlə tərəfindən müəyyən şirkətin (məsələn, "AZEL") məhsul və ya xidmətləri ümumilikdə əmtəə nişanı kimi qəbul edildiyi zaman qoruna bilər. [3, 34]

İctimai mülkiyyət: Əmtəə nişanları illərlə bazarda mövcud olması səbəbindən öz adını mühafizə olunmayan (hamının adı qaydada istifadə etdiyi) ümumi ada dəyişə bilər və bu nişanın öz mühafizə səviyyəsini itirməsi ilə nəticələnə bilər. [3, 34]

Geniş tanınmış əmtəə nişanları: "Ferrari", "Coca-Cola" və ya "Cartier" kimi tanınmış əmtəə nişanları, hətta onlar üçün qeydiyyatda alınmamış əmtəə və xidmətlərin siniflərinin belə üçüncü şəxslər tərəfindən istismar edilməsinə qarşı müdafiə olunur ki, sözügedən şirkətlər Azərbaycanda geniş tanınmış əmtəə nişanları kimi qəbul edilir. [3, 34]

İnternet domen adları: Azərbaycanda ".az" kodları üçün domen adlarının təyin edilməsi və qeydə alınması ilə Network Technologies (www.nt.az) və Extra Web (www.extraweb.az) məşğul olur. Domen adları həmçinin adi şərtlər altında əmtəə nişanları kimi qeydə alınabilir. [3, 34]

Məhsulun mənşəyinin göstərilməsi: Müəyyən məhsul və ya xidmətləri başqalarından istehsalçı ilə deyil, coğrafi mənşə ilə də fərqləndirilir. Birbaşa mənşə (məsələn, "Azərbaycan xalçası"), dolayı mənşə (məsələn, "Azərilmə") və coğrafi adlar mənşəyi (məs. "Badamlı" mineral suyu) arasında fərq var. [3, 34]

Müəlliflik hüququnun böyük mədəni-humanitar əhəmiyyəti vardır, çünki müəllif hüquqlarının qorunması mədəni irsin qorunub saxlanmasına, mədəni dəyərlərin cəmiyyətdə geniş yayılmasına və yeni yaradıcılıq (intellektual fəaliyyətin) nəticələrinin meydana çıxmasına şərait yaradır. Bununla yanaşı, müəlliflik hüququ son illər iqtisadi inkişafın vacib aləti kimi, digər intellektual mülkiyyət hüquqları ilə birgə "biliklərə əsaslanan iqtisadiyyatın" amilinə, tərkib hissəsinə və ən vacib qeyri-maddi aktivlərinə çevrilmişdir. Yalnız müəlliflik hüququna əsaslanan sənayenin payı dünya iqtisadiyyatında 7,3 % (5 faiz illik artımla) təşkil edir

Müəlliflik hüququ əsərin formasını qoruyur. Qorunmanın əsas obyektii əsərin özü olduğuna görə onun məzmunu formaya malik olduğu şəkildə qorunur. Əsər

vasitəsilə ifadə edilən ideya və ya konsepsiya qorunmur. Əsər yarandığı andan qorunur və bu qorunan əsərin təkrarlana bilməməsinin sübutudur. Müəlliflik hüququ əsər yaradıldığı andan yaranır və "Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda nəzərdə tutulan hallar istisna olmaqla müəllifin bütün həyatı boyu və onun ölümündən sonra 70 il müddətində qüvvədə qalır. Əlaqəli hüquqlar isə müəlliflik hüquqları ilə təmasda olan törəmə hüquqlardır və qorunma müddəti nisbətən məhduddur. Müəlliflik hüququnun obyektlərindən fərqli olaraq əlaqəli hüquqların obyektləri 50 il müddətində qorunur.

Qanunvericiliyə əsasən müəllifin və ya müəllif hüquqlarının digər sahibinin razılığı olmadan və müəllifə qonorarı ödəmədən fiziki şəxsin qanuni dərc edilmiş əsərdən, gəlir götürmədən ancaq şəxsi məqsədlər üçün bir nüsxə hazırlanmasına yol verilir. Lakin memarlıq əsərinin bina və ona oxşar tikili formasında surətinin, həmçinin məlumat bazalarının və ya onların əsas hissələrinin surətinin, komputer proqramlarının, kitabların, not mətnlərinin və təsviri sənət əsərlərinin orijinallarının reprosurətinin və müəllifin maraqlarını əsassız olaraq məhdudlaşdıran hər hansı surət çıxarmaya icazə verilmir.

Şəxsi məqsədlər üçün audiovizual əsərin və fonogramın gəlir götürmədən surəti çıxarılanda, audiovizual əsərə münasibətdə müəlliflərin, ifaçıların və audiovizual əsər istehsalçılarının, fonogram münasibətdə isə ifaçıların və proqram istehsalçılarının qonorar almaq hüququ vardır. Müstəsna müəllif hüquqlarının sahibinin əsərə hüquqlarını bildirməsi üçün əsərin hər bir nüsxəsində göstərilən üç ünsürdən istifadə etmək hüququ vardır: dairəyə alınmış © işarəsi, hüquq sahibinin adı və əsərin ilk dəfə dərc edildiyi il.

Tərcümələr, ədəbi əsərin kinofilm şəklində ekranlaşdırılması və ya musiqili aranjeman kimi törəmə əsərlər (məsələn, hər hansı məşhur əsərin digər ifaçı tərəfindən yeni üslubda ifa edilməsi) müəlliflik hüququ ilə qorunur. Qanuni dərc edilmiş əsərlərdən qısa parçaları elmi, tədris və digər məqsədlər üçün sitat şəklində istifadə etməyə, habelə məhkəmə və inzibati işlərin aparılması üçün lazım olan həcmdə əsərlərin surətinin çıxarılmasına icazə verilir. Bu halda müəllifin razılığı

tələb olunmur və qonorar ödənilmir. Lakin istifadə zamanı əsərin müəllifinin adı və götürülmə mənbəyi göstərilməlidir.

Ölkəmizdə müəlliflik hüququ ilə qorunan intellektual mülkiyyətin bir növü də qeyri-ənənəvi əqli mülkiyyətdir. Qeyri-ənənəvi əqli mülkiyyət dedikdə inteqral sxem topologiyaları, məlumat toplusu və folklor nümunələri başa düşülür. İntellektual mülkiyyətin bu növləri xüsusi qorunma hüququ ilə qorunurlar. Azərbaycanda intellektual mülkiyyətin bu sahəsi üzrə qanunvericiliyin inzibati idarəçiliyi Müəllif Hüquqları Agentliyi tərəfindən həyata keçirilir.

İnteqral sxem dedikdə altlığın səthində və həcmində bir-birindən ayrılmaz şəkildə hazırlanmış elementlər və elementlərarası əlaqələrdən ibarət olub müəyyən elektron sxem funksiyasını tam və ya qismən yerinə yetirən elektron məmulat başa düşülür. İnteqral sxem elementlərinin və elementlərarası əlaqələr məcmusunun altlığda əks olunmuş fəzavi-həndəsi yerləşdirilməsi isə inteqral sxemin topologiyası adlandırılır. Hüquqi qorunma yalnız orijinal topologiyalara şamil olunur. [3, 42]

Topologiyadan istifadəyə müstəsna hüquqlar 10 il müddətində qüvvədə qalır və onun müəllifi, yaxud hüquq sahibi qorunma müddəti bitməmiş topologiyayı Azərbaycan Respublikasının Müəllif Hüquqları Agentliyində könüllü olaraq dövlət qeydiyyatından keçirə bilər. Azərbaycanda "İnteqral sxem topologiyasının hüquqi qorunması haqqında" Qanun 31 may 2002-ci ildə qəbul edilmişdir. [3, 42]

Müəlliflik hüququnun obyektinə olan məlumat toplusuna əmlak hüquqlarının kimə məxsus olmasından asılı olmayaraq şəxsi (qeyri-əmlak) hüquqlar yalnız müəllifə məxsusdur. Məlumat toplusuna, o cümlədən xüsusi qorunma hüququ ilə qorunan məlumat toplusuna müstəsna hüquq sahibi (sahibləri) və ya istehsalçısı (istehsalçıları) hüquqların qüvvədə olduğu müddətdə onu (tərkibində dövlət sirlinə aid informasiyalar saxlayan məlumat toplusu istisna olmaqla) Müəllif Hüquqları Agentliyində rəsmi qeydiyyatdan keçirə bilərlər. Rəsmi qeydiyyatdan keçirilmiş məlumat toplusuna hüquqların tam və ya qismən verilməsi haqqında müqavilə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilmiş qaydada, müvafiq icra hakimiyyəti orqanında qeydiyyatdan keçirilməlidir.

Folklor nümunələri isə ənənəyə əsaslanan əqli yaradıcılıq fəaliyyətinin nəticəsidir və nəsildən-nəsilə ötürülərək qorunub saxlanılan yaradıcılıq nümunələri kimi qorunub saxlanılır. Folklor nümunələrindən istifadə sərbəstdir, lakin istifadə zamanı onların təbii mahiyyəti dəyişdirilməməli və məzmununa xələl gətirilməməlidir.

Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatı isə mədəni irsin obyektlərinə əqli mülkiyyət növü kimi status verilməklə hüquqi qorunmasının təmin edilməsi üçün hüquqi məkanın və mexanizmin (hüquqi qorunma aləti) yaradılmasını rəhbər tutur. Hələ Stokholmda keçirilən Diplomatik Konfransda "Ədəbi və bədii əsərlərin qorunması haqqında" Bern Konvensiyasının 15(4) maddəsində dəyişiklik apararaq, müəllif əsərləri ilə bərabər folklor əsərlərinin qorunması üçün müəyyən şərait yaratmışdı. Müəlliflik hüququ ilə folklorun hüquqi qorunmasını təmin etmək mümkün olmur və xüsusi qorunmaya ehtiyac vardır. Bu mövqe YUNESKO və ÜƏMT tərəfindən müdafiə olundu. 2003-cü ildə isə Şərqi Avropa və MDB məkanında ilk dəfə olaraq Azərbaycanda "Folklor nümunələrinin hüquqi qorunması haqqında" Qanun qəbul edilmişdir.

Müasir dövrdə patentlərlə müqayisədə kommersiya sirlinin əhəmiyyəti getdikcə artmağa başlayır. Bunun isə əsas səbəbi ondadır ki, bəzən ixtiranı patentlə mühafizə etmək çətinidir və ya onun qanunsuz istifadə olunmasını izləmək qeyri-mümkündür. Belə olan halda texnologiya sahibinə onu sirr olaraq saxlamaq daha sərfəlidir, nəinki etibarsız patent hüququ altında qeydiyyatdan keçirmək. Üstəlik patenti almaq proseduru kifayət qədər bahalıdır və o ixtiranın istifadəsi üçün müstəsna hüququ yalnız 20 il ərzində verir. Ona görə də bəzi şirkətlər ixtiranı qeydiyyata almamaq və onları nou-hau səviyyədə saxlayıb, tez istehsalat tətbiq etməklə yeni məhsulun bazara çıxarılması sürətini artırıb və öz rəqabət qabiliyyətini saxlamağa üstünlük verirlər. Sənaye sirri də kommersiya sirlinin ən mühüm növü sayılır. Ona isə nəinki kommersiya fəaliyyətinin fərdi detalları və ya işgüzar əlaqələri, o cümlədən sənaye sirləri aiddir.

Patentdən fərqli olaraq kommersiya sirri dövlət qeydiyyatından keçə bilməz və o qeyri-maddi aktivlərin siyahısına daxil edilə bilməz. Beləliklə, kommersiya sirri intellektual mülkiyyət deyil, onun qorunması üsuludur. Amma bu hal xüsusi olaraq, sənaye sirrinin sənaye mülkiyyətinin bir növü kimi baxılmasının mümükünlüyünü istisna etmir. Faktiki olaraq intellektual mülkiyyət kimi sənaye sirri qeyri-maddi aktiv hesab edilir, lakin bu zaman məcburi dövlət qeydiyyatını tələb etmir.

İntellektual mülkiyyət bazarı obyektlərinin bir sıra əlamətlərinə, xüsusiyyətlərinə görə təsnifləşdirilir:

- 1) İstifadəsinə görə: istehsalatda satışıda və s. istifadə olunan intellektual mülkiyyət bazarı;
- 2) bazar strukturunun tipinə görə: monopoliya rəqabəti, oliqapoliya rəqabəti və s.;
- 3) intellektual mülkiyyət obyektlərinin növünə görə: sənaye mülkiyyəti bazarı, müəlliflik hüququ bazarı, əlaqəli hüquqlar bazarı;
- 4) alqı-satqı obyektinə görə: ixtiralar, faydalı modellər, sənaye nümunələri, əmtəə nişanları, xidmət nişanları, intellektual xidmət bazarı, nou-hau və s.;
- 5) əhatə dairəsinə görə: yerli, regional, milli, dünya miqyasında;
- 6) intellektual mülkiyyətin subyekt mənsubiyyətinə görə: ümumi (bura həmçinin dövlət də aid edilir), korporativ, ayrı-ayrı fərdlər (müəlliflər, ixtiraçılar, alıcılar, satıcılar, istehlakçılar).

Amillərin təsnifatı intellektual mülkiyyət bazarının inkişafının zəif və güclü tərəflərinin üzə çıxarılmasına və onun təkmilləşdirilməsinin tendensiyasını müəyyənləşdirilməsinə imkan verdi. İntellektual mülkiyyət bazarının iqtisadi, sosial və institusional sferada inkişafının zəif və güclü tərəfləri mövcuddur ki, bunu da əyani şəkildə aşağıdakı cədvəldə göstərmək olar:

Cədvəl 2.1[42]

Tərəfləri	Iqtisadi sferada	Sosial sferada	İnstitusional sferada
Güclü	<ul style="list-style-type: none"> -texnologiyaların transferinin regional və beynəlxalq şəbəkəsi təşkil olunur; -riskli fondlar yaradılır; -innovasiya müəssisələrinin dəstəklənməsi üçün vəsaitlər ayrılır; -xarici şirkətlərin lisenziyaları əldə edilir. 	<ul style="list-style-type: none"> -əlavə iş yerləri açılır; -tədqiqatçılara dəstək üçün vəsait ayrılır; -tədqiqatçıların təhsili və intellektual potensialının səviyyəsinin artırılması üçün mütəxəssislərin cəlb olunması. 	<ul style="list-style-type: none"> -qanunvericilik bazası təkmilləşdirilir; -innovasiya və investisiya proseslərinə dövlət strukturlarının cəlb edilməsi; -sənaye zonaları, texnopolislər və s. yaradılır; -korrupsiya ilə mübarizə aparılır; -NİOKR sferasına investiyalar artır; -cəmiyyətin informasiyalaşdırılması baş verir.
zəif	<ul style="list-style-type: none"> -innovasiyaya tələbatın aşağı olması; -infrastruktur inkişaf etməyib; -idxal ixracı üstələyir; -intellektual mülkiyyətdə investisiya riskinin yüksək səviyyəsi və bankların yüksək faizləri; -istehsalatda intellektual mülkiyyət obyektlərinin tətbiqinin və istifadəsinin aşağı olması; -istehsalda və elmi təşkilatlarda köhnə texnologiyalardan və avadanlıqlardan istifadə; -NİOKR-ın nəticələri müəssisə balansında nəzərə alınmır; -yerli texnologiyaların, ixtiraların və s. qanunsuz istifadəsi; -intellektual mülkiyyət obyektlərinin aşağı keyfiyyəti. 	<ul style="list-style-type: none"> -subyektlərin motivasiyasının və stimullaşdırılmasının aşağı səviyyədə olması; -elmi tədqiqatçıların sayının azaldılması; -intellektual mülkiyyətin idarə edilməsində peşəkar kadrların sayının az olması; -intellektual potensialın azaldılması. 	<ul style="list-style-type: none"> -intellektual mülkiyyət bazarının inkişafının institusional rəsmiləşdirilməsi qayda və normalarının zəifliyi; -normativ-hüquqi bazanın natamamlığı; -institusional baryerlərin mövcudluğu; -intellektual mülkiyyət sahəsində qanunvericiliyin formalaşmasının başa çatmaması; -elmi siyasətin təşkilatının aşağı səviyyədə olması.

İntellektual mülkiyyət bazarının inkişafına təsir göstərən amillər bir sıra əlamətlərinə, xüsusiyyətlərinə görə qruplaşdırılır ki, bunlara da aşağıdakılar aiddir:

- 1) bazar tələbatının, təklifinin, rəqabətinin dəyişilməsi səbəbindən - qiymət və qeyri-qiymət amilləri;
- 2) təsir istiqamətinə görə - birbaşa və dolaylı amillər;
- 3) təsir xüsusiyyətinə görə - daxili və xarici amillər;
- 4) yaranma sferasına görə - iqtisadi, sosial-mədəni, institusional amillər;
- 5) bazar tələbatına və təklifinə təsir xarakterinə görə: ümumi və xüsusi amillər;
- 6) təsir miqyasından asılı olaraq - mikro iqtisadi və makro iqtisadi amillər.

2.2. Azərbaycan Respublikasında intellektual mülkiyyət obyektlərinin qiymətləndirilməsi zəruriliyi və onun aparılması istiqamətləri

Respublikamızda intellektual mülkiyyət obyektləri bazarı formalaşdığı andan etibarən intellektual mülkiyyət obyektlərinin qiymətləndirilməsi zəruriliyi yaranmışdır.

İntellektual mülkiyyət obyektlərinin qiymətləndirilməsi intellektual işin məhsullarının dəyərini pul ekvivalentində müəyyən etməyə imkan verir.

İntellektual mülkiyyətin qiymətləndirilməsi zəruriliyi adətən əmtəə nişanlarının, patentlərin və s. alqı-satqısı zamanı yaranır. Yaxud intellektual mülkiyyət obyektlərinin müvəqqəti və ya qismən istifadəsi hüququnda lisenziya sazişlərinin və ya əqdlərin bağlanması zamanı.

Yuxarıda qeyd etdiklərimizdən əlavə, qiymətləndirmə rəqiblərin ticarət markalarından, patentlərdən və s. qanunsuz istifadə zamanı hüquq sahibinə dəymiş ziyanın kompensasiyasının müəyyən edilməsi zamanı tələb olunur. Lakin müasir təcrübədə intellektual mülkiyyətin qiymətləndirilməsinin rəsmi prosedurlarının həyata keçirilməsi üçün digər səbəblər də mövcuddur.

İntellektual mülkiyyət obyektlərinin qiymətləndirilməsinin aparılması zərurəti aşağıdakı hallarda yaranır:

- 1) intellektual mülkiyyət obyektlərinin hüquqlarının alqı-satqısında;
- 2) dəyərin yaradılması strategiyası kimi intellektual mülkiyyət obyektlərinin idarə edilməsi zəruriliyi yarananda;
- 3) intellektual mülkiyyət obyektlərindən istifadəyə görə ödənişlərin hesablanılmasının əsaslandırılması zəruriliyi;
- 4) müəssisələrin özəlləşdirilməsi;
- 5) müəssisənin ləğv edilməsi, müflisləşməsi;
- 6) girov qismində intellektual mülkiyyət obyektlərinin verilməsi;
- 7) franşayzin qin tərkib hissəsi kimi intellektual mülkiyyət obyektlərindən istifadədə;
- 8) müəssisə sahibləri arasında əmlak bölgüsündə;
- 9) bir müəssisənin digər müəssisə tərəfindən udulması və ya onların birləşməsi;
- 10) intellektual mülkiyyət obyektlərindən istifadə edilməsi nəzərdə tutulan investisiya layihələrinin qiymətləndirilməsi;
- 11) nizamnamə kapitalına intellektual mülkiyyət obyektlərinin daxil edilməsi;
- 12) intellektual mülkiyyət obyektlərinin sığortası;
- 13) intellektual mülkiyyət obyektinin şəxsi istehsalda istifadəsi zamanı onun üzərinə düşən iqtisadi səmərə payının müəyyən edilməsi;
- 14) intellektual mülkiyyət obyekti müəlliflərinin qonorarının hesablanması;
- 15) maliyyə hesabatlarında dəyişikliklərin edilməsi, vergi bazasının dəqiqləşdirilməsi məqsədilə müəssisənin qeyri-maddi aktivlərinin qiymətləndirilməsi.

Hazırda intellektual mülkiyyət müəssisənin aktivlərinin ən mühüm tərkib hissələrindən biri hesab edilir. Kifayət qədər tez-tez o hallara rast gəlinir ki, şirkətin intellektual mülkiyyətinin dəyəri onun bütün maddi aktivlərinin dəyərini üstələyir və marketinq strategiyasında şirkətin ən əsas resursu hesab olunur.

Qiymətləndirmə işlərinin aparılmasında ilkin məsələ qiymətləndirmənin məqsədinin müəyyənləşdirilməsi hesab edilir. Qiymətləndirmənin zərurəti məhz intellektual mülkiyyət obyektinin qiymətləndirilməsi məqsədindən asılıdır.

Sifarişçi qiymətləndirmənin məqsədini dəqiq ifadə etməlidir və qiymətləndirmə apararı mütəxəssisə qiymətləndirmənin nəticələrindən necə istifadə etməyi planlaşdırdığını izah etməlidir. Məhz bu qiymətləndirmə apararı mütəxəssisin konkret yanaşma və qiymətləndirmə metodları seçiminə təsir göstərir.

İntellektual mülkiyyət obyektlərinin qiymətləndirilməsi zəruriliyi daha çox alqı-satqı sövdələşmələri zamanı yaranır. Belə ki, intellektual mülkiyyət obyektlərinin alqı-satqı sövdələşmələrinin reallaşdırılması zamanı analogi sövdələşmələr barədə informasiya çatışmamazlığı şəraitində alan və satan tərəflər arasında sövdələşmənin son məbləğinin müəyyən edilməsi ilə bağlı həmişə problemlı hallar yaranır. Bu kimi problemlərin həlli üçün qiymətləndirmə ekspertlər tərəfindən aparılır.

İntellektual mülkiyyət obyektlərinin alqı-satqısı məqsədlə qiymətləndirilməsi zamanı ekspert qiymətləndirilən obyektin bütün parametr və xüsusiyyətlərini nəzərə alır və obyektin bazar dəyərinin müəyyənləşdirilməsi üçün müxtəlif yanaşma və metodlardan istifadə edir.

Qiymətləndirilmənin aparılmasının zəruri hallarından biri də intellektual mülkiyyət obyektlərinin nizamnamə kapitalına daxil edilməsidir. İntellektual mülkiyyət obyektlərinin nizamnamə fonduna daxil edilməsi dedikdə, intellektual mülkiyyət obyektləri üçün mülkiyyət hüquqlarının müəssisəyə verilməsi başa düşülür. Bu verilmə bir qayda olaraq, yazılı formada müqavilə bağlanması yolu ilə həyata keçirilir. İntellektual mülkiyyətin yeni yaradılan müəssisənin nizamnamə fonduna daxil edilməsində intellektual mülkiyyət obyektlərinə mülkiyyət hüquqları artıq qeyd olunduğu kimi müəssisəyə keçir və müəssisə özünün bütün əmlakı, o cümlədən öhdəlikləri ilə cavab verir. Bundan başqa mövcud qanunvericiliyə görə nizamnamə fondu daxil olmaqla müəssisənin əmlakı məhkəmənin və ya digər səlahiyyətli orqanın qərarına əsasən mülkiyyətçidən müsadirə oluna bilər.

İntellektual mülkiyyət obyektlərinin hər bir növünün qiymətləndirilməsi üçün müvafiq olaraq qiymətləndirmə üçün məlumatların siyahısı qeyd olunmalıdır.

Məsələn, əmtəə nişanlarının qiymətləndirilməsi üçün aşağıdakı məlumatlar siyahısı olmalıdır:

- ✓ əmtəə nişanının təsviri;
- ✓ əmtəənin hüququnu müəyyən edən sənədlər (lisenziya sazişi, qeydiyyat şəhadətnaməsi);
- ✓ son iki il ərzində hər bir əmtəə nişanı üzrə xalis mənfəət göstəriciləri;
- ✓ hər bir əmtəə nişanı üzrə sənədin mühafizə sənədinin müddəti ərzində proqnozlaşdırılan gəlir;
- ✓ əmtəə nişanının işlənməsi üzrə xərclər: eskiz layihəsinin yerinə yetirilməsi, əmtəə nişanının qeydiyyatı, əmtəə nişanının hüquqi mühafizəsi üçün xərclər.

İntellektual mülkiyyət obyektinin lisenziya dəyərinin qiymətləndirilməsi üçün isə aşağıdakı məlumatların siyahısı göstərməlidir:

- ✓ lisenziya müqaviləsi;
- ✓ müqavilənin müddəti;
- ✓ lisenziya alınması xərcləri;
- ✓ son üç il ərzində istehsal olunan məhsulların və ya göstərilən xidmətlərin həcmi;
- ✓ illər üzrə məhsul vahidinin maya dəyəri;
- ✓ intellektual fəaliyyətdən əldə edilən xalis mənfəət.

Müstəsna hüquqların pozulması zamanı dəymiş zərərin qiymətləndirilməsi də mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İntellektual mülkiyyət obyektləri sahiblərinin müəlliflik, patent hüquqları pozulduğu zaman və ya mübahisəli məsələlər yarandıqda məhkəmə tərəfindən intellektual mülkiyyətə dəymiş zərərin necə və ən başlıcası nə qədər olduğu haqqında dəqiq cavab verən ekspertizanın aparılması zəruridir. Məhkəmə ekspertizanı xüsusi ekspertlər tərəfindən obyektin qiymətləndirilməsi və dəymiş zərərin məbləğinin müəyyən edilməsi üçün həyata keçirir. Dəymiş zərərin qiymətləndirilməsi aşağıdakı hallarda baş verir:

- müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar sahəsində piratçılar tərəfindən dəymiş zərərin ödənilməsi;
- sənaye mülkiyyət hüququnun pozulması zamanı dəymiş zərərin ödənilməsi;
- zərərin qiymətləndirilməsinə standartlaşma yanaşması.

İntellektual mülkiyyət obyektlərinin sığorta olunması məqsədilə qiymətləndirilməsi adətən sığorta müqaviləsinin imzalanma mərhələsində və ya həmin sığorta hadisəsinin qeydə alınması zamanı həyata keçirilir. Mövcud qanunvericiliyə əsasən sığorta məbləği sığortalanmış obyektin bazar qiymətindən yüksək olmamalıdır. Bir qayda olaraq, sığortalanma zamanı qiymətləndirmə intellektual mülkiyyət üçün bazar qiymətinin müəyyən edilməsi lazım olan hallarda böyük aktualıq kəsb edir.

Son illər ölkəmizdə intellektual mülkiyyət obyektlərinin alqı-satqısı, sığortalanması zamanı tez-tez qiymətləndirmə aparılır. Belə qiymətləndirmə dəqiq və savadlı aparılmalıdır, çünki bu növ obyektlərin qiymətləndirilməsi zamanı hər bir xırdalıq obyektin dəyərini xeyli dəyişə bilər.

İntellektual mülkiyyət obyektlərindən istifadə ilə bağlı mübahisələrin həllində, o cümlədən intellektual mülkiyyət üzərində müstəsna hüquqların pozulması zamanı itkilərin müəyyənləşdirilməsində qiymətləndirilmənin aparılması əhəmiyyətlidir.

İtkilərin qiymətləndirilməsi mühüm məsələlərdən biri hesab edilir. Xüsusilə müstəsna hüquqlar üzrə xətalara yol verilməklə baş verən itkilərin qiymətləndirilməsinə təcrübədə daha böyük ehtiyac duyulur. Belə hallarda tərəflər (zərərchəkən və təqsirkar) intellektual mülkiyyət obyektlərinin qiymətləndirilməsində müəyyən razılığa gələ bilmirlər. Bir sözlə, tərəflər itkilərin kəmiyyəti barədə razılığa gələ bilmədiyi hallarda həmin itkilərin peşəkar qiymətləndiricilər tərəfindən dəqiq qiymətləndirilməsi zərurəti yaranır.[8, 174]

Xüsusilə müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar sahəsində piratçılıq hallarının baş verməsilə əlaqədar zərərchəkən məhkəmə qarşısında iddia qaldırarkən itkinin məbləği göstərilir. Lakin çox zaman itkilərin baş verməsində əsas təqsirkar və ya onun vəkili həmin məbləğin yüksək olmasını rəhbər tutur. Təcrübədə intellektual

mülkiyyət obyektinin müəllifi ilə ondan anonim qaydada istifadə edən subyektlər arasında mübahisələr yaranır. Məsələn, hər hansı musiqi albomunun, filmin və yaxud kompüter proqramının surəti gizli çıxarılarq özgəninkiləşdirilərsə, bu zaman müəllif bir iddiaçı kimi dəyən zərərin qiymətləndirilməsinə dair iddia qaldırır. Lakin əgər məhkəmə və zərərcəkən tərəf birlikdə bu iddianı əks tərəfə sübut edə bilmirlərsə, hətta bu halda zərərcəkənin xeyrinə olaraq məhkəmənin qərar çıxarılması ədalətli sayıla bilməz. Belə problemlərin həll edilməsində baş verən itkilərin qiymətləndirilməsi üzrə dəqiq və beynəlxalq təcrübəyə əsaslanan hesablamaların müstəqil qiymətləndirici tərəfindən aparılması məqsəduyğun hesab edilir.[8, 174]

İntellektual mülkiyyətin qiymətləndirilməsi zamanı aşağıdakı imkanlar yaranır:

- intellektual mülkiyyətin hər hansı bir obyektini üçün lisenziya qiyməti müəyyənəşdirmək olar;
- obyektin bazar qiymətini və real dəyərini müəyyən etmək. Məsələn, patentin və ya ticarət markasının satışı məqsədilə;
- intellektual mülkiyyət obyektlərinə müstəsna hüquqların girov saxlanması zamanı kreditin alınması;
- müəssisənin nizamnamə fonduna üzvlük haqqının dəyərinin müəyyən edilməsi;
- royalti və ya müəlliflik haqqları ödənişlərin məbləğinin müəyyənəşdirilməsi;
- investorların cəlb edilməsi;
- ticarət markaları və patentlərdən qanunsuz istifadə edilməsində yaranan münaqişələrin həllində kompensasiya məbləğinin müəyyən edilməsi, o cümlədən intellektual mülkiyyət obyektləri sahibinin müstəsna hüquqlarının pozulması nəticəsində yaranan ziyanın müəyyən edilməsi.

Qiymətləndirmə prosesi "Qiymətləndirmə fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa və qiymətləndirmə standartlarına uyğun olaraq həyata keçirilir. Qiymətləndirmə standartları tam şəkildə bu sahədə olan beynəlxalq normalara və prinsiplərə uyğun işlənilib hazırlanmalıdır.

Standartda intellektual mülkiyyət obyektinin təsnifatı və strukturu, onların qeydə alınmasını həyata keçirən dövlət orqanları, bu orqanların səlahiyyətli nümayəndələri və s. məsələlər müəyyənləşdirilməlidir. Bundan əlavə, standartda intellektual mülkiyyət obyektlərinin yaradılması, yaxud alınması zamanı mühasibat uçotunun tələbləri, intellektual mülkiyyət obyektlərinin xərclərinin formalaşması və bu göstəricilərin müvafiq hesablarda əks etdirilməsi, bu hesabların bölmələrdə istifadə edilməsi, həmçinin sövdələşmənin xüsusiyyətindən asılı olaraq intellektual mülkiyyət obyektinin mahiyyəti açıqlanılmalıdır.

Faktiki materialların təsvir olunmasına qarşı tələbləri əks etdirən bölmənin də standartda nəzərə alınması çox vacibdir. Öz məzmunu etibarilə əslində bu bölmə istənilən obyektin qiymətləndirilməsi nəticələrinin rəsmiləşdirilməsi üçün tətbiq oluna bilər. Standartda diqqət yetirilməli bölmələrdən biri yanaşmalar məcmusudur. Burada istifadə olunan xərc, satışların müqayisəsi və gəlir yanaşmalarının qiymətləndirmədə böyük əhəmiyyəti vardır.

Qiymətləndirmə standartının hazırlanması və tətbiqi intellektual mülkiyyət obyektinin qiymətləndirilməsi prosesinin əsas müddəalarını reqlamentləşdirər, intellektual mülkiyyət obyektinin qiymətləndirilməsinin mərhələlərini aydınlaşdırmağa imkan verir, qiymətləndirmənin nəticələrinin daha dəqiq və etibarlı olmasına şərait yaradır.

2.3. Respublikamızda intellektual mülkiyyət obyektlərinin qiymətləndirilməsinin hüquqi normativ bazası

İntellektual mülkiyyət obyektlərinin dəqiq və ədalətli qiymətləndirilməsi ilk öncə onun müdafiəsi üzrə hüquqi bazanın mövcudluğundan asılıdır.

Ölkəmizdə intellektual mülkiyyət obyektlərinin əsas hüquqi bazasını Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası təşkil edir. Belə ki, Azərbaycan

Respublikasının Konstitusiyasının "Əsas hüquqlar, azadlıqlar və vəzifələr" bölməsinin 30-cu maddəsinə uyğun olaraq, "Hər kəsin əqli mülkiyyət hüququ vardır. Müəlliflik hüququ, ixtiraçılıq hüququ və əqli mülkiyyət hüququnun digər növləri qanunla qorunur".

Konstitusiyanın bu müddəası yaradıcılıq müstəqilliyini təmin etməklə təyinatından, dəyərindən, məzmunundan, həmçinin ifadə formasından və üsulundan asılı olmayaraq yaradıcılıq fəaliyyətinin nəticəsi olan bütün elm, ədəbiyyat və incəsənət əsərlərinin qorunmasına hüquqi baza yaradır və hər hansı yaradıcılıq nəticəsini qorumaqla yaradıcı şəxslərə mövzu, janr və forma seçimində tam azadlıq, müstəqillik imkanı yaratmış olur. Bir sözlə, Konstitusiyaya əsasən ölkəmizdə intellektual mülkiyyətin qorunmasına böyük zəmanət verilir. Bundan əlavə burada öz əksini tapmış maddələr bir sıra yeni qanunlarla konkretləşdirilir və inkişaf etdirilir.

Bu baxımdan 5 iyun 1996-cı ildə qəbul edilmiş "Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu Qanun Azərbaycan Respublikası ərazisində elm, ədəbiyyat və incəsənət əsərlərinin (müəlliflik hüququ), habelə ifaların, fonogramların, efir və ya kabel yayımı təşkilatlarının, verilişlərinin (əlaqəli hüquqlar) yaradılması və istifadəsi ilə əlaqədar yaranan münasibətləri tənzimləyir. Qanun 5 bölmə və 47 maddədən ibarətdir.

Azərbaycan Respublikasının iştirakçısı olduğu beynəlxalq müqavilələrdə müəyyən edilmiş qaydalar bu Qanunla müəyyən edilmiş qaydalardan fərqli olduqda beynəlxalq müavilənin qaydaları tətbiq edilir.

"Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında" qanunun 3-cü maddəsində tətbiqi sahəsi əks olunmuşdur. Belə ki, Qanunun müddəaları aşağıdakılara şamil edilir:

1) Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olan və ya Azərbaycan Respublikası ərazisində daimi yaşayış yeri olan fiziki şəxs, yaxud Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi üzrə hüquqi şəxs müəlliflik hüququna və ya əlaqəli hüquqlara malik olduğu elm, ədəbiyyat və incəsənət əsərləri, ifalar və fonogramlar;

2) Azərbaycan Respublikası ərazisində ilk dəfə dərc edilmiş (buraxılmış) elm, ədəbiyyat və incəsənət əsərləri və ya fonogramlar. Əsər və fonogram Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənar da ilk dəfə dərc edildikdən (buraxıldıqdan) sonra 30 gün keçənədək Azərbaycan Respublikası ərazisində dərc edildikdə Azərbaycan Respublikasında da ilk dəfə dərc edilmiş (buraxılmış) sayılır;

3) Azərbaycan Respublikası ərazisində ilk dəfə edilmiş ifalar, yaxud bu maddənin ikinci bəndinin müddəalarına uyğun surətdə qorunan fonogramaya yazılmış ifalar, yaxud fonogramaya yazılmamış, lakin yayım təşkilatının bu maddənin dördüncü bəndinə uyğun surətdə qorunan verilişinə daxil edilmiş ifalar;

4) Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi üzrə hüquqi şəxs sayılan və verilişlərini Azərbaycan Respublikası ərazisində yerləşən ötürücülərin köməyi ilə həyata keçirən yayım təşkilatlarının verilişləri;

5) Azərbaycan Respublikası ərazisində olan memarlıq əsərləri;

6) Azərbaycan Respublikasının iştirak etdiyi beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq qorunan digər elm, ədəbiyyat və incəsənət əsərləri, ifalar, fonogramlar və yayım təşkilatlarının verilişləri.

7) Azərbaycan Respublikasının ərazisində Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq, elə əsərlərə və əlaqəli hüquqlar obyektlərinə qorunma tətbiq edilir ki, mənşə ölkəsində həmin obyektlər üçün müəyyən edilmiş qorunma müddətləri bitməmiş olsun. Azərbaycan Respublikasının ərazisində müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqların qüvvədə olma müddəti mənşə ölkəsində müəyyən edilmiş qorunma müddətlərindən çox ola bilməz;

8) bu Qanunun müddəaları Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq və ya qarşılıqlı prinsiplər əsasında Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları ilə yanaşı, əcnəbilərə və vətəndaşlığı olmayan şəxslərə də şamil edilir.[13]

"Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında" qanunda müəlliflik hüququnun obyektini, müəlliflik hüququnun obyektini olan əsərlər, müəlliflik hüququ ilə qorunmayan obyektlər, müəlliflik hüququnun yaranması, şərikli əsərlərə müəlliflik

hüququ, kollektiv əsərlərə müəlliflik hüququ, törəmə əsərlərə müəlliflik hüququ, audio əsərlərə müəlliflik hüququ və s. müddəlar öz əksini tapmışdır.

Qanunun 47-ci maddəsinə müvafiq olaraq, bu Qanunla nəzərdə tutulmuş müəlliflik hüququnun və əlaqəli hüquqların pozulmasına görə Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinə uyğun mülki, inzibati və cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulur.

İntellektual mülkiyyət hüquqları sahəsində dövlət siyasətini həyata keçirən, intellektual mülkiyyət sahəsinin inkişafını, habelə normativ-hüquqi tənzimlənməni təmin edən mərkəzi icra hakimiyyəti orqanı Azərbaycan Respublikası Müəlliflik Hüquqları Agentliyidir. Müəlliflik Hüquqları Agentliyi həmçinin intellektual mülkiyyət sahəsindəki fəaliyyəti əlaqələndirir və normativ-hüquqi tənzimlənməni həyata keçirir.

Müəlliflik Hüquqları Agentliyi fəaliyyətində Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasını, Azərbaycan Respublikasının qanunlarını, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman və sərəncamlarını, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarlarını, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələri rəhbər tutur.

Öz fəaliyyətinin həyata keçirilməsini Müəlliflik Hüquqları Agentliyi mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti, yerli özünü idarəetmə orqanları, ictimai birliklər və digər hüquqi şəxslərlə birlikdə reallaşdırır. İntellektual mülkiyyətin qiymətləndirilməsi probleminin hüquqi bazası təkcə qiymət siyasəti üzrə deyil, həm də konkret olaraq hər cür mülkiyyətin qiymətləndirilməsi üzrə qəbul edilmiş qanunlarla təmin olunur.

İntellektual mülkiyyət obyektlərinin qiymətləndirilməsində "Qiymətləndirmə fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu və bu Qanuna uyğun olaraq, "Qiymətləndirmə standartları və normaları, peşəkar qiymətləndiricilərin hazırlanması Qaydaları haqqında" Nazirlər Kabinetinin qərarı mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Qanunda qiymətləndirmə fəaliyyətinin ümumi prinsipləri, obyekt və subyektləri, qiymətləndiricilərin hüquq və vəzifələri, qiymətləndirmə standartları, qiymətləndirmə ilə bağlı xərclər və s. öz əksini tapmışdır.

Bu Qanuna müvafiq olaraq, göstərilən xidmətlərə görə qiymətləndiriciyə ödənilən haqq qiymətləndirmə obyektinin yekun dəyərindən asılı olmamalıdır. Yəni qiymətləndirmə keçirilməsi ilə bağlı xərclər, o cümlədən ekspertin əməyi qanunvericiliyə uyğun olaraq qarşılıqlı razılaşma əsasında ödənilməlidir. Həmçinin qiymətləndirmə standartları, normaları və peşəkar qiymətləndiricilərin hazırlanması qaydaları qanunvericiliyə uyğun olaraq müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən hazırlanır və təsdiq edilir.

"Qiymətləndirmə fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununun 17-ci maddəsinə əsasən qiymətləndirmə fəaliyyətinin həyata keçirilməsinə aşağıdakı hallarda xitam verilir:

- Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə görə qiymətləndirmə fəaliyyəti ilə məşğul olan hüquqi şəxsin dövlət qeydiyyatından keçdiyi zaman saxtakarlıq faktı sübuta yetirildikdə;
- Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq qiymətləndirmə fəaliyyəti ilə məşğul olan hüquqi şəxs Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi ilə müəyyən edilmiş qaydada ləğv edildikdə;
- hüquqi və fiziki şəxs tərəfindən həyata keçirilən qiymətləndirmə fəaliyyəti ilə əlaqədar sənədlərdə məhkəmə tərəfindən saxtakarlıq aşkar edildikdə;
- qiymətləndirici qiymətləndirmə fəaliyyətini həyata keçirmək üçün qanunvericiliklə ona verilən səlahiyyətləri aşdıqda;
- məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş qərarı ilə.[10, 17]

Sifarişçinin və digər maraqlı şəxslərin qiymətləndiricinin fəaliyyətinə müdaxilə etməsinə yol verilməməsi Qanunda öz əksini tapmışdır. Həmçinin qiymətləndirici və sifarişçi bu Qanunun və qiymətləndirmə haqqında müqavilədə göstərilən şərtlərin pozulmasına görə qanunvericilikdə nəzərdə tutulan qaydada məsuliyyət daşıyır.

"Qiymətləndirmə fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda peşəkar qiymətləndiricilərin hüquq və vəzifələri qeyd edilmişdir. Belə ki, müvafiq Qanuna əsasən, qiymətləndiricilərin vəzifələrinə aşağıdakılar aid edilir:

- qiymətləndirmə fəaliyyətini həyata keçirərkən Azərbaycan Respublikasının qiymətləndirmə haqqında qanunvericiliyinə riayət etmək;
- qiymətləndirməni həyata keçirərkən sifarişçi və ya üçüncü şəxslərdən alınmış sənədlərin saxlanılmasını təmin etmək;
- obyektin qiymətləndirilməsinə mane olan səbəblər barədə dərhal sifarişçini xəbərdar etmək;
- sifarişçinin xahişi ilə Azərbaycan Respublikasında qiymətləndirmə haqqında qanunvericilik və onun əsasında qəbul edilmiş normativ hüquqi aktlar, müvafiq peşə birliklərinin nizamnaməsi barədə ona məlumat vermək;
- sifarişçinin tələbi ilə qiymətləndirmə fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün zəruri təhsil alınmasını təsdiqləyən sənədləri təqdim etmək;
- qiymətləndirmə prosesində sifarişçidən alınmış məxfi məlumatı açıqlamamaq;
- məhkəmənin tələbi ilə özünün hesabatından müvafiq informasiya və məlumatları təqdim etmək;
- sifarişçinin məlumat verməkdən imtina etməsi qiymətləndirməyə əsaslı təsir göstərərsə, bunu hesabatında əks etdirmək;
- qiymətləndirmənin obyektivliyinə mane olan hallar meydana çıxdıqda, qiymətləndirmədə iştirakının qeyri-mümkünlüyü haqqında sifarişçiyə məlumat vermək.

Müvafiq Qanuna əsasən, peşəkar qiymətləndiricilərin hüquqlarına aşağıdakılar aiddir:

- qiymətləndirmə fəaliyyəti haqqında mövcud qanunvericilik çərçivəsində qiymətləndirmənin forma və metodlarını müstəqil seçmək;
- qiymətləndirmə keçirildiyi hallarda sifarişçidən zəruri olan sənədləri tələb etmək, əlavə məlumat və izahatlar almaq;
- dövlət və kommertiya sirləri istisna olunmaqla, qiymətləndirməni həyata keçirmək üçün zəruri hesab etdiyi hər cür məlumatı yazılı və ya şifahi formada üçüncü şəxslərdən almaq;

- zəruri hallarda qiymətləndirmədə iştirak etmək üçün müqavilə əsasında mütəxəssisləri cəlb etmək;
- sifarişçi müqavilə şərtlərini pozduqda, qiymətləndirmə obyektinə barəsində lazımi məlumat vermədikdə, habelə qiymətləndiriciyə müvafiq iş və təhlükəsizlik şəraiti yaratmadıqda, qiymətləndirməni həyata keçirməkdən imtina etmək.

Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti 2000-ci ildə "Qiymətləndirmə standartları və normaları, peşəkar qiymətləndiricilərin hazırlanması Qaydaları haqqında" qərar qəbul etmişdir. Qiymətləndirmə standartları və normaları, habelə peşəkar qiymətləndiricilərin hazırlanması qaydaları üç hissədən ibarətdir: qiymətləndirmə standartları, qiymətləndirmə normaları və peşəkar qiymətləndiricilərin hazırlanması.

Qiymətləndirmə standartlarında əmlakın qiymətləndirilməsinin məqsədi, vəzifələri və qiymətləndirmə işlərinin yerinə yetirilməsi zamanı qiymətləndiricilər qarşısında qoyulan tələblər və vəzifələr, bəzi terminlərin təyinatı, qiymətləndirmə aparılan zaman zəruri olan məlumatların keyfiyyətinə və nəticələri haqqında hesabatın məzmununa qoyulan tələblər, müvafiq standartların yerinə yetirilməsinə nəzarət və məsuliyyət formaları öz əksini tapmalıdır.

Qiymətləndirmə normaları isə bu sahənin vəzifələrini, əsas məqsədlərini və prinsiplərini, normativ sənədlər sisteminin tərkibini və strukturunu, normaların işlənməsi, qəbul edilməsi, yenidən baxılması və ya onların üzərində dəyişikliklər edilməsi, ləğv edilməsi və normalara riayət olunmasına nəzarətin əsas qaydalarını müəyyən edir.

Peşəkar qiymətləndiricilərinin hazırlanması isə aşağıdakı hallarda mümkündür:

- ali məktəblərdə peşəkar qiymətləndiricilərin hazırlanması, yenidən hazırlanması və ixtisaslarının artırılması;
- xarici ölkələrdən qiymətləndirici ekspertlərin dəvət olunması və yaxud xarici ölkələrdə qiymətləndiricilərin hazırlanması və s.

İntellektual mülkiyyət obyektlərinin qiymətləndirilməsi standartları Beynəlxalq Qiymətləndirmə Komitəsinin istifadə etdiyi prinsiplər nəzərə alınmaqla işlənilir.

hazırlanılmalı və tətbiq olunmalıdır. Qiymətləndirmə standartının işlənilməsi və hazırlanılması və tətbiqi intellektual mülkiyyət obyektləri və onun üzərində mülkiyyət hüquqları üzrə müxtəlif sövdələşmələrin yerinə yetirilməsi məqsədilə sifarişçilərlə münasibətlər zamanı istifadədə çox yararlı ola bilər.

Qiymətləndirmə standartında intellektual mülkiyyət obyektinin təsnifatı və strukturu, onların qeydə alınmasını həyata keçirən dövlət orqanları, bu orqanların səlahiyyətli nümayəndələri, o cümlədən qiymətləndirmədə zəruri olan yanaşmalar bölməsi müəyyənləşdirilməlidir.

Bundan əlavə, standartın böyük bir bölməsi intellektual mülkiyyət obyektlərinin qiymətləndirilməsi zamanı informasiya metodik tələblərə həsr olunmalı və bu işə hazırlığın əsas mərhələləri aşağıdakı şəkildə olmalıdır:

- intellektual mülkiyyət obyektləri olan maddi daşıyıcıların aşkar olunması;
- qiymətləndirmə obyektini üzərində hüquqların eyniləşdirilməsi üzrə ekspertizanın keçirilməsi;
- bazar dəyəri tipinin və onun kəmiyyətinin hesablanması metodunun əsaslandırılması.

"Patent haqqında", "Əqli mülkiyyət hüquqlarının təminatı və piratçılığa qarşı mübarizə haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunları da həmçinin intellektual mülkiyyət obyektlərinin mühafizəsinin hüquqi bazasını təşkil edir.

Azərbaycan Respublikasının "Patent haqqında" qanunu ixtiraların, faydalı modellərin və sənaye nümunələrinin yaradılması, hüquqi mühafizəsi və istifadəsi ilə əlaqədar yaranan əmlak münasibətlərini və onlarla bağlı şəxsi qeyri-əmlak münasibətlərini tənzimləyir. Qanun 25 iyul 1997-ci il tarixində qəbul edilmişdir.

Bu Qanunda ixtira, faydalı model və sənaye nümunələrinin patent qabiliyyəti şərtləri, müəllif və patent sahibi, ixtiradan, faydalı modellərdən və sənaye nümunəsindən istifadə hüququ, patent hüquqlarının pozulması və s. müddəalar öz əksini tapmışdır.

Qanunun 3-cü maddəsinə əsasən ixtira, faydalı model və sənaye nümunələrinə hüquqlar dövlət tərəfindən qorunur və patentlə təsdiq edilir. Patent ixtira, faydalı model və sənaye nümunəsinə müəllifliyi və ilkinliyi təsdiq edir və onlardan istifadə etmək üçün müstəsna hüquq verir.

Patentlə verilən hüquqi mühafizənin həcmi və onun qüvvədə olma müddəti "Patent haqqında" qanunun 10-cu maddəsində şərh edilmişdir. Belə ki, bu maddəyə əsasən, ixtira, faydalı model və sənaye nümunəsinə patentlə verilən hüquqi mühafizənin həcmi aşağıdakı kimi müəyyən edilir:

- ixtira və faydalı model üçün — onların düsturu ilə;
- sənaye nümunəsi üçün — məmulatın (maketin, rəsmi) fotosəklində göstərilən mühüm
- əlamətlərinin məcmusu ilə.

Azərbaycan Respublikası ərazisində patentin qüvvədə olma müddəti iddia sənədinin müvafiq icra hakimiyyəti orqanına verildiyi gündən etibarən aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilir:

- ixtira üçün — 20 il;
- faydalı model üçün — 10 il;
- sənaye nümunəsi üçün — 10 il.

İxtirarı, faydalı modeli və sənaye nümunəsini yaradan şəxs müəllif sayılır. Əgər ixtira, faydalı model və sənaye nümunəsinin yaradılmasında bir neçə fiziki şəxs iştirak etdikdə onların hamısı müəllif hesab edilir. Müəlliflərə məxsus olan hüquqlardan istifadə qaydası isə məhz onlar arasında bağlanmış müqavilə ilə tənzimlənir.

"Əqli mülkiyyət hüquqlarının təminatı və piratçılığa qarşı mübarizə haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu 22 may 2012-ci il tarixində qəbul edilmişdir. Qanun 4 fəsil, 17 maddədən ibarətdir.

Bu Qanun Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 94-cü maddəsinin I hissəsinin 13-cü bəndinə uyğun olaraq əqli mülkiyyət hüquqlarının müdafiəsinin təmin edilməsi, əqli mülkiyyət hüquqları sahiblərinin maraqlarının qorunması və

bu sahədə hüquq pozmaların, o cümlədən müvafiq əqli mülkiyyət obyektlərinin nüsxələrinin qeyri-qanuni istehsalı və yayılmasının qarşısının alınması ilə bağlı yaranan münasibətləri tənzimləyir.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 165-ci maddəsinə müvafiq olaraq cinayət əməli bir və ya bir neçə fəaliyyətdən ibarət ola bilər. Məsələn, başqasının əsərini öz adına çıxmaqla müəllifliyi mənimsəmə və əsərdən və ya əlaqəli hüquqlar obyektindən qeyri-qanuni istifadə, yəni qeyri-qanuni surətçixartma, yayma, efirə vermə və s. Bu cür cinayətlər maddi xarakter daşdığına görə göstərilən əməllərin törədilməsi hələ cinayət tərkibi yaratmaya da bilər. Yalnız bu hərəkətlər nəticəsində xeyli məbləğdə ziyan vurulduğu halda cinayət tərkibi olması fikrini söyləmək olar.

Cinayət Məcəlləsinin 165-ci maddəsinə əsasən, müəlliflik hüququnu və ya əlaqəli hüquqları pozmağa görə aşağıdakı məsuliyyət tədbirləri nəzərdə tutulmuşdur:

1) Müəlliflik hüququ və ya əlaqəli hüquq obyektlərindən qanunsuz istifadə etmə, yəni özgənin elmi, ədəbi, bədii və ya başqa əsərini öz adı ilə nəşr etdirmə və ya özgənin müəllifliyini başqa cür mənimsəmə, bu cür əsəri qanunsuz olaraq yenidən dərc etmə və ya yayma, habelə şərikli müəllifliyə məcbur etmə, əgər bu əməllər nəticəsində xeyli ziyan vurulmuşsa -minimum əmək haqqı məbləğinin yüz mislindən beş yüz mislinədək miqdarda cərimə və ya yüz altmış saatdan iki yüz qırx saatadək ictimai işlər ilə cəzalandırılır.

2) Eyni əməllər təkrar törədildikdə və ya qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs və mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədildikdə minimum əmək haqqı məbləğinin beş yüz mislindən min mislinədək miqdarda cərimə və üç ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Müəllif hüquqlarının pozulması üzrə cinayət işlərinin qaldırılmasının və məhkəmə qaydasında baxılmasının bir sıra prosessual xüsusiyyətləri vardır. Cinayət işinin qaldırılması üçün zərərçəkən məhkəməyə şikayət etməli və qeyri-qanuni əməllərin kimin tərəfindən və nə vaxt törədildiyi, hüquq pozucusunun cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmasını sübut edən konkret hərəkətlər göstərilməlidir.

Məhkəmənin zərərçəkənin dəlillərinin az əhəmiyyətli olması səbəbindən diqqətdən kənar saxlamaq ixtiyarı yoxdur. Bununla belə, zərərçəkənin xahişinə əsasən, cinayət işinin açıqlanmasından imtina prosessual qaydalara uyğun rəsmiləşdirilməlidir. Lakin müəllif hüquqlarının pozulması üzrə mülki işlərdən fərqli olaraq cinayət işləri zərərçəkənin və hüquq pozucusunun barışdığı hallarda xətm edilmir.

III FƏSİL. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA İNTELLEKTUAL MÜLKİYYƏT OBYEKTŁƏRİNİN QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ YOLLARI

3.1. Azərbaycan Respublikasında intellektual mülkiyyət obyektərinin qiymətləndirilməsinin təkmilləşdirilməsində inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsindən istifadə

Bir qayda olaraq, bütün dünyada qiymətləndirmənin əsas metod və prinsipləri eynidir. Yəni, hər bir ölkənin Milli Qiymətləndirmə Standartları Beynəlxalq Qiymətləndirmə Standartları Komitəsinin prinsipləri üzərində qurulmuşdur. Beynəlxalq Qiymətləndirmə Standartları Komitəsi hər bir standartın mətninin bütün müddələrinin ifadə edilməsini məqsədyönlü hesab etmir. Ona görə də, Beynəlxalq Qiymətləndirmə Standartı digər standartları tamamlayır, o cümlədən qiymətləndirmənin peşəkar fəaliyyəti kimi qəbul edilir və standartların tətbiq edilməsi üçün zəruri olan əsaslar haqqında ümumi təsəvvürlər yaradır.

Beynəlxalq qiymətləndirmə standartları məhz Beynəlxalq Qiymətləndirmə Standartları üzrə Komitə tərəfindən hazırlanılır. Beynəlxalq Qiymətləndirmə Standartları üzrə Komitəsi 1981-ci ildə Böyük Britaniyanın Kral İnstitutu tərəfindən sertifikat verilmiş qiymətləndiricilərinin təşəbbüsü ilə yaradılmışdır. Bu Komitəyə 50-dən çox ölkənin peşəkar qiymətləndiricilər birlikləri daxildir.

Beynəlxalq Qiymətləndirmə Standartları Komitəsinin başlıca vəzifələri maliyyə və muhasibat uçotu hesabatlarında istifadə üçün dəqiq istifadə olunmuş standartların və praktiki tövsiyələrin hazırlanması, o cümlədən bu standartların ölkələrdə və milli təşkilatlarda yayılması, qəbul və tətbiq edilməsinə kömək göstərilməsidir. Bundan əlavə, Beynəlxalq Qiymətləndirmə Standartları Komitəsinin fəaliyyət dairəsinə həmçinin standartlara düzəliş edilməsi, standartların şərh,

qruplaşdırılması və tətbiqi sahəsində yaranan ziddiyyətli halların aşkar edilməsi ilə bağlı məsələlərin həlli də daxildir.

Beynəlxalq Qiymətləndirmə Standartları üzrə Komitə (International Valuation Standards Committee) 1 iyul 2000-ci ildə Beynəlxalq Qiymətləndirmə Standartlarının həcmcə əvvəlki standartlardan 2 dəfə böyük olan yeni redaksiyasını, 26 iyul 2001-ci ildə isə, həmin standartların müddəalarını inkişaf etdirən və aydınlaşdıran, qiymətləndirmə xidmətləri sahəsində baş verən dəyişiklikləri nəzərə alan yeni redaksiyanı qəbul etmişdir.

Beynəlxalq Qiymətləndirmə Standartları qiymətləndirmənin ümumi anlayışlarını və prinsiplərini ifadə edən giriş hissəsindən, bazar dəyərinin müəyyənləşdirilməsinə həsr olunmuş I bölmədən və bazar dəyərindən fərqli qiymətləndirmə bazası kimi qəbul olunan digər dəyər növlərini əks etdirən II bölmədən ibarətdir.

İntellektual mülkiyyət obyektlərinin qiymətləndirilməsi prosesi dünya təcrübəsi üzrə müvafiq ardıcılıqla həyata keçirilir. Bu ardıcılıq aşağıdakı kimidir:

- mövcud qiymətləndirmə obyektinin və onun mülkiyyət hüququ tipinin müəyyən edilməsi;
- qiymətləndirmənin aparılması məqsədi;
- qiymətləndirmənin təyinatının müəyyən edilməsi;
- qiymətləndirmə prosesində tələb olunan informasiyanın yığılması, onların araşdırılması və təhlili;
- qiymətləndirmə obyektindən istifadə səviyyəsinin və istifadə olunmayan resursların müəyyən edilməsi;
- qiymətləndirmədə tətbiq olunması nəzərdə tutulan yanaşma və metodların müəyyən edilməsi;
- daha əlverişli yanaşma və metodların tətbiqi ilə intellektual mülkiyyət obyektinin qiymətləndirilməsi;
- qiymətləndirmə obyektinin yekun dəyərinin hesablanması;

- intellektual mülkiyyət obyektinin yekun qiymətləndirilməsinin təsdiqlənməsinə hüquqi əsas verən hesabatın tərtibi.[8, 182-183]

İntellektual mülkiyyət obyektlərinin qiymətləndirilməsi standartlarının işlənilib hazırlanarkən zəruri normativ materiallar nəzərə alınmalı, habelə standartın yazılışı zamanı istifadə edilən anlayışların izahına geniş yer verilməlidir.

Standartda intellektual mülkiyyət obyektlərinin təsnifatı və strukturu, onları həyata keçirən dövlət orqanları, bu orqanların səlahiyyətli nümayəndələri və s. məsələlər qeyd edilməlidir. Həmçinin standartda intellektual mülkiyyət obyektlərinin yaradılması və ya alınması zamanı mühasibat uçotunun tələbləri, intellektual mülkiyyət obyektlərinin xərclərinin formalaşması və bu göstəricilərin müvafiq hesablarda əks etdirilməsi, bu hesabların bölmələrdə əks etdirilməsi, o cümlədən intellektual mülkiyyət obyektlərinin qiymətləndirilməsinin iqtisadi mahiyyəti açıqlanılmalıdır.[8, 178]

Bundan əlavə, intellektual mülkiyyət obyektlərinin qiymətləndirilməsi standartında əsas diqqət yetirilməli bölmələrdən biri də qiymətləndirmədə çox zəruri olan yanaşmalar bölməsidir. Standartda istifadə olunan xərc, satışların müqayisəsi və gəlir yanaşmalarının intellektual mülkiyyətin qiymətləndirilməsində mühüm əhəmiyyəti vardır.

İntellektual mülkiyyət obyektlərinin qiymətləndirilməsi standartının hazırlanması və tətbiqi intellektual mülkiyyət obyektlərinin qiymətləndirilməsinin mərhələlərini aydınlaşdırmağa imkan verir və qiymətləndirmənin nəticələrinin daha dəqiq və etibarlı olmasına şərait yaradır.

Standartın böyük bir bölməsi intellektual mülkiyyət obyektlərinin qiymətləndirilməsi zamanı informasiya metodik tələblərə həsr olunmalı və bu işə hazırlığın əsas mərhələləri təxminən aşağıdakı şəkildə olmalıdır:

-intellektual mülkiyyət obyektlərinin uçotu obyektləri olan maddi daşıyıcıların aşkar olunması;

-qiymətləndirmə obyektini üzərində hüquqların eyniləşdirilməsi üzrə ekspertizanın keçirilməsi;

-bazar dəyəri tipinin və onun kəmiyyətinin hesablanması metodunun əsaslandırılması.[8, 178]

İntellektual mülkiyyət obyektlərinin qiymətləndirilməsi üzrə işlərin yerinə yetirilməsi üçün zəruri olan informasiyanın siyahısına aşağıdakılar aid edilir:

- intellektual mülkiyyət obyektlərinin yaxud intellektual mülkiyyət obyektlərindən istehsal olunmuş məhsulların səciyyələndirilməsi;
- intellektual mülkiyyət obyektlərindən istifadə nəticəsində əldə olunan gəlir mənbələri;
- intellektual mülkiyyət obyektləri bazarının təsviri;
- intellektual mülkiyyət obyektlərinin yaradılması, hüquqların əldə edilməsi və istifadəsi üçün lazım olan xərclər;
- intellektual mülkiyyət obyektlərindən istehsal edilmiş məhsul vahidinin maya dəyəri və qiyməti;
- intellektual mülkiyyət obyektlərinin əldə olunması və istifadəsi ilə bağlı olan risklər;
- intellektual mülkiyyət obyektlərindən istifadə olunmasından xalis gəlir. [8, 178-179]

İqtisadiyyatda əsas resurs kimi intellektual mülkiyyətin istifadəsi təbii sərvətlərlə zəngin olmayan ölkələr üçün dünya iqtisadiyyatında lider vəziyyətini saxlamaq məqsədilə yeganə yoldur.

Müasir dövrdə bütün dünyada intellektual mülkiyyət yeni iş yerlərinin, yeni məhsul və xidmətlərin yaradılmasının əsas mənbələrindən biri sayılır.

Yaponiya bir neçə il öncə ölkənin inkişaf devizinin əsas məqsədi və inkişaf devizini "intellektual mülkiyyət əsasında qoyulmuş cəmiyyət" kimi qeyd etmişdir. ABŞ, Qərbi Avropa, Çin, Hindistan, Rusiya, Qazaxıstan və digər dünya ölkələrinin inkişafı planında intellektual mülkiyyətin inkişafı və mühafizəsi əsas açar hesab edilir.

Yaponiya Patent İdarəsi tərəfindən məlumatlandırılmış təhlilin nəticələrinə görə 1996-cı ildə Yapon ekspertləri tərəfindən intellektual mülkiyyətin idarəetmə sistemi tərs və köhnəlmiş kimi şərh edilmişdir. Qanunvericilik və dövlət siyasəti isə bu sahədə Yaponiyanın innovasiya siyasətində intellektual mülkiyyətin yenilənməsi ilə bağlı məsələlərə yenidən baxılmasına ehtiyac duyurdu. Hakimiyyət orqanları tərəfindən həyata keçirilən dövlət siyasəti ixtiralara, yaradıcılığa və innovativ məhsul və xidmətlərin istehsalına böyük diqqət yetirirdi.

Yaponiyanın intellektual mülkiyyət sahəsində siyasətinin strateji istiqamətlərinin həyata keçirilməsi planı aşağıda qeyd olunanlar hesabına şirkətin gəlirlərinin artırılması yolu ilə məhsul və xidmətlərin ixracının və ümumi daxili məhsulun artmasının zəruriliyini qeyd edir:

- intellektual mülkiyyətə əsaslanan məhsulların ixracı hesabına;
- beynəlxalq öhdəliklərə uyğun olaraq, intellektual mülkiyyət hüquqlarının riayət olunmasını təmin etmək;
- qanunların unifikasiya yolu ilə ticarətdə maneələrin azaldılması məqsədilə ticarət sahəsində TV-nin regional və beynəlxalq səviyyədə imkanlarının genişləndirilməsi;
- insan kapitalının inkişafının stimullaşdırılması və onun sənayenin əsas sahələrində tətbiqi;
- biliyin milli sərvətin mühüm mənbəyinə çevrilməsi.

Yaponiyada intellektual mülkiyyətin milli sisteminin hazırlanmasında aşağıdakı istiqamətlər üzrə sistemli dəyişikliklərə diqqət göstərilib.

Birincisi, xüsusilə tədqiqatçılar və kiçik orta müəssisələrin rəhbərləri üçün Milli Patent sistemi daha rahat olmalıdır. Əsas prioritet istifadəçinin tələbatını ödəmək üçün patent ərizələrinin ekspertiza prosedurunun sürətləndirilməsi oldu. Bu məqsədlə patent ekspertizasının keçirilməsi üçün müəyyən müddətə təxminən 500 mütəxəssisin cəlb edilməsi haqqında qərar qəbul olunub, əvvəl isə ona patent axtarışı

outsorinq əsasında aparılmışdır. Göstərilən tədbirlər 2013-cü ildə patent ekspertizasının 26-dan 11 aya kimi azaldılması üçün yönəldilmişdir.

İkincisi, Yaponiyanın inkişafında çox vacib məsələlərdən biri tədqiqatçılar və işəgötürənlərin münasibətlərinin tənzimlənməsi oldu. Bu zaman görülən əsas tədbirlər ixtiralar üzərində hüquqların müəyyən edilməsi, patent qeydiyyatı və kompensasiyaların ödənilməsi, Yaponiyanın və dünya iqtisadiyyatının innovasiya fəallığının artırılması və stimullaşdırılması məqsədilə qarşılıqlı münasibətlər sisteminin yaradılması olmuşdur.

Üçüncüsü, innovasiya mərhələsinin dəstəklənməsi məqsədilə tədqiqatların nəticələrinin kommersiyalaşdırılmasında iştirak etmək hüququ olan, xüsusilə dövlət tərəfindən maliyyələşdirilən universitet və tədqiqat institutların zəruriliyinə yenidən baxılıb. Əlavə olaraq, patent sahibinin hüquqlarının pozulması zamanı zərərin ödənilməsi miqdarının artmasına nail olmaq vəzifəsi qoyulub.

Əgər Yaponiya dövləti intellektual mülkiyyət əsasında qoyulmuş iqtisadi inkişafa malikdirsə, o zaman intellektual mülkiyyət hüquqlarını qəsdən pozan şəxslərə sərt cəza tətbiq edilməlidir. Bu məqsədlə Patent Qanunvericiliyinə intellektual mülkiyyət hüquqlarının pozulmasına görə zərərin qiymətləndirilməsi meyarının dəyişdirilməsi kimi mühüm dəyişikliklər təklif olunub.

Yaponiya Hökumətinin fikrincə, məhz belə intellektual mülkiyyət sistemi mövcud olan intellektual mülkiyyət obyektlərinin qanunsuz istifadəsinə təhrik etməməli, əksinə yeni texnologiyaların yaranmasına təkan verməlidir.

ABŞ-da isə qiymətləndirmə fəaliyyətinin tənzimlənməsi ilə məşğul olan ictimai təşkilat Qiymətləndirmə Fondudur. Qiymətləndirmə Fondu qiymətləndiricilərin aparıcı qurumları olan Qiymətləndirmə İnstitutu, Amerika Qiymətləndiricilər Cəmiyyəti, Qiymətləndirmə Magistrlarının Milli Assosiasiyası tərəfindən 1987-ci ildə yaradılmış və hələ indiyə kimi də fəaliyyət göstərir. Hazırda 50-dən çox təşkilat həmin Fondun Məşvərət Şurasının üzvüdür.

Amerika qiymətləndiricilərinin mütləq qaydada riayət etdikləri Peşəkar Qiymətləndirmə Fəaliyyətinin Vahid Standartları Qiymətləndirmə Standartları üzrə

Şura tərəfindən hazırlanmış və təsdiq olunmuşdur. Şuranın tərkibi 5 nəfər yüksək ixtisaslı qiymətləndiricidən ibarətdir. Qiymətləndirmə Standartlarında təklif olunan əlavələr və dəyişikliklər bu qurumun ayda bir dəfə keçirilən iclaslarında müzakirəyə çıxarılır və təsdiq olunur.

Şuranın fəaliyyətinə Qiymətləndirmə Fondunun nəzdində yaradılan qiymətləndirmə xidmətlərindən istifadəni ifadə edən 32 təşkilat və hökumət agentliklərinin təmsil olunduğu Məşvərət Şurası tərəfindən nəzarət olunur.

Peşəkar Qiymətləndirmə Fəaliyyətinin Vahid Standartlarında qiymətləndirmə apararkən, qiymətləndirmə haqqında hesabatları yoxlayarkən, məsləhət xidmətlərini göstərən zaman qiymətləndiricilərin riayət etməli olduqları şərtlər, qiymətləndirmənin aparılması, yoxlamaların keçirilməsi və məsləhət xidmətlərinin göstərilməsi üsulları öz əksini tapmışdır.

Qərbi Avropa ölkələri qiymətləndiricilərin Milli Təşkilatlarının Assosiasiyası kimi 1977-ci ildə Əsas fondların Qiymətləndiricilərinin Avropa Qrupu (TEGOVO) yaradılmışdır. Lakin EVROVAL təşkilatı ilə birləşdikdən sonra bu təşkilat “Qiymətləndiricilər Assosiasiyasının Avropa Qrupu” (The European Groups of Valuers Associations – TEGOVA) adlanır. Bu təşkilatın yaradılmasının əsas məqsədlərindən biri Avropa birliyi ölkələrində ümumi qiymətləndirmə standartlarını işləyib hazırlamaqdır. TEGOVA Qiymətləndirmə Standartları üzrə Beynəlxalq Komitə ilə sıx əməkdaşlıq edir.

Avropa Qiymətləndirmə Standartlarının əsas xüsusiyyətlərindən biri Avropa ölkələrinin qanunvericiliyinə uyğun olan mühasibat hesabatlarının tərtibi üçün yerinə yetirilən qiymətləndirməyə istinad etməsidir. Eyni zamanda bu standartların qiymətləndirmənin digər məqsədlərinə də şamil olunmasının mümkünlüyü göstərilir. Həmin standartlar təşkilat üzvləri üçün tövsiyyə xarakterlidir. Avropa Qiymətləndirmə Standartları (Mavi Kitab adlandırılır) 9 standartdan və 13 metodiki tövsiyyədən ibarətdir.

Burada standartların Beynəlxalq Qiymətləndirmə Standartlarına uyğunluğu, qiymətləndiricinin ixtisası, ixtisas dərəcəsi və peşə etikası ilə bağlı məsələlər qeyd

olunmuşdur. Bundan əlavə, standartda qiymətləndirmənin əsas prinsipləri, əsas məqsədləri, qiymətləndirmə haqqında hesabatın tərtib olunmasına əsas yanaşmalar, qiymətləndirmə bazasının seçilməsi qaydaları məyyənləşdirilmişdir.

Standart 5-də maliyyə hesabatlarının tərtibi üçün intellektual mülkiyyət obyektlərinin qiymətləndirilməsi məsələlərinə həsr olunmuşdur. Burada intellektual mülkiyyət obyektlərinin təsnifatı və onun əsasında seçilən qiymətləndirmə bazası, qiymətləndirmənin metodologiyası məsələləri qeyd olunmuşdur. Standart 8-də isə qiymətləndiricinin ixtisas dərəcəsi, hüquqları, vəzifə və öhdəlikləri qeyd olunmuşdur.

Avropa Qiymətləndirmə Standartlarına qiymətləndiricilərin sertifikatlaşdırılması, qiymətləndirmə haqqında hesabat rəy verilməsi, qiymətləndiricinin etikasına məsələlərinə dair əlavələr daxil edilmişdir.

Rusiya Federasiyası 1998-ci iyul ayının 29-da "Qiymətləndirmə fəaliyyəti haqqında" qanunu qəbul etmişdir. Bu Qanunda Rusiya Federasiyasında qiymətləndirmənin həyata keçirilməsi fəaliyyəti, qiymətləndirmə fəaliyyətinin mahiyyəti, obyekt və subyektləri, qiymətləndiricinin müstəqilliyi, hüquq və vəzifələri, o cümlədən qiymətləndirmə fəaliyyətinin standartları və s. öz əksini tapmışdır.

"Qiymətləndirmə fəaliyyəti haqqında" Rusiya Federasiyasının Qanununa əsasən qiymətləndiricilərin aşağıdakı hüquqları vardır:

- 1)qiymətləndirmə standartlarına uyğun olaraq, qiymətləndirilmənin aparılmasında sərbəst olaraq obyektin qiymətləndirilməsi metodlarını tətbiq etmək;
- 2)obyektin qiymətləndirilməsinin həyata keçirilməsində zəruri olan məlumatların tam həcmdə təmin olunmasını sifarişçidən istəmək;
- 3)qiymətləndirmənin həyata keçirilməsi üçün əlavə məlumatları əldə etmək;
- 4)dövlət və kommərsiya sirri istisna olmaqla, üçüncü şəxslərdən şifahi və ya yazılı formada qiymətləndirmə fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün lazımi informasiyaları əldə etmək;
- 5)lazımi məlumatların verilməməsi obyektin qiymətləndirilməsinin etibarlılığına təsir göstərərsə, qiymətləndirici hesabatında bunu qeyd edir;

6) müqavilə əsasında iştirakı zəruri olan hallarda digər qiymətləndiriciləri və ya peşəkarları obyektin qiymətləndirilməsi prosesinə cəlb etmək;

7) əgər sifarişçi müqavilə şərtlərini pozarsa, obyektin qiymətləndirilməsinin həyata keçirilməsi üçün lazımi məlumatların verilməsini təmin etməzsə və ya müqaviləyə uyğun olaraq iş şəraitini təmin etməzsə, o zaman qiymətləndirici qiymətləndirmə fəaliyyətini həyata keçirməkdən imtina edə bilər;

8) qiymətləndirmənin həyata keçirilməsi ilə bağlı xərclərin kompensasiyasını təmin etmək.

"Qiymətləndirmə fəaliyyəti haqqında" Rusiya Federasiyasının Qanununa əsasən, qiymətləndiricilərin vəzifələrinə aşağıdakılar aid edilir:

1) özünü tənzimləyən qiymətləndiricilər təşkilatlarından birinin üzvü olmaq;

2) qiymətləndirmə fəaliyyətinin həyata keçirilməsində bu Qanunun, digər federativ qanunlarının, Rusiya Federasiyasının digər normativ qanunlarının, qiymətləndiricilər təşkilatı tərəfindən təsdiq edilmiş federal qiymətləndirmə standartlarının tələblərinə riayət etmək;

3) üzvü olduğu qiymətləndiricilər təşkilatı tərəfindən müəyyən edilən işgüzar və peşəkar etika qaydalarına riayət etmək, həmçinin təşkilat tərəfindən müəyyən edilən ödəmələri ödəmək;

4) qiymətləndirmənin həyata keçirilməsinə mane olan hallarda qiymətləndirmənin həyata keçirilməsində sifarişçidən və ya üçüncü şəxslərdən alınan sənədlərin qorunmasını təmin etmək;

5) qiymətləndiricilər təşkilatına üzvlüyü haqqında məlumatları sifarişçiyə təqdim etmək;

6) sifarişçinin tələbi ilə qiymətləndirmə fəaliyyəti haqqında peşəkar biliklərin olmasını təsdiq edən təhsil haqqında sənədi və sığorta şəhadətnaməsini təqdim etmək;

7) qanunvericilikdə qeyd olunan hallar istisna olunmaqla, qiymətləndirmənin həyata keçirilməsində sifarişçi tərəfindən verilən məlumatı yaymamaq və onun məxfiliyini təmin etmək.

"Qiymətləndirmə fəaliyyəti subyektləri tərəfindən məcburi qaydada tətbiq olunan qiymətləndirmə standartları" Rusiya Federasiyası Hökumətinin 6 iyul 2001-ci il tarixli 519 sayılı qərarı ilə təsdiq edilmişdir. Göstərilən standartlarda qiymətləndirmə obyektinin dəyərinin əsas növlərinin açıqlanması, qiymətləndirməyə yanaşmalar və qiymətləndirmə metodları müəyyənləşdirilir. Burada həmçinin qiymətləndirilən obyektin bazar dəyərindən fərqlənən dəyər növlərinin də izahı verilir. Bu növlərə aşağıdakılar aid olunmuşdur: [9, 109-110]

- satış bazarları məhdud olan qiymətləndirmə obyektinin dəyəri;
- qiymətləndirilən obyektin əvəzolunma dəyəri;
- qiymətləndirilən obyektin bərpa dəyəri;
- mövcud istifadə davam etdirildikdə obyektin dəyəri;
- qiymətləndirilən obyektin investisiya dəyəri;
- obyektin vergitutma məqsədləri üçün dəyəri;
- qiymətləndirilən obyektin utilləşdirilmə dəyəri;
- qiymətləndirilən obyektin likvid dəyəri.

Rusiya Federasiyasının qiymətləndirmə standartlarının hüquqi əsasları "Standartlaşdırma haqqında" Federal Qanunla müəyyənləşdirilmişdir. Standartlarda qiymətləndirməyə xərc, müqayisə və gəlirlilik mövqelərindən yanaşmanın izahı verilməklə bərabər, qiymətləndiricinin bu yanaşmalar çərçivəsində qiymətləndirmə metodlarını sərbəst seçmək hüququ təsbit olunmuşdur. [9, 109-110]

1993-cü ildə elm və yeni texnologiyalar üzrə dövlət komitəsində patent idarəçiliyi yaradılmışdır. Bu Komitə Qırğızıstan Respublikasında intellektual mülkiyyət sahəsində vahid dövlət siyasətini həyata keçirən dövlət orqanıdır. Ölkənin intellektual mülkiyyət obyektlərinin mühafizəsi bu sahədə 130 normativ hüquqi aktları və beynəlxalq müqavilələri, o cümlədən 14 xüsusi qanunu, 23 çox tərəfli beynəlxalq müqaviləni özündə birləşdirir. İntellektual mülkiyyətin qiymətləndirilməsində Qırğızıstan Respublikasının Qanunvericiliyinə aşağıdakılar şamil edilir:

- 1) Qırğızıstan respublikasının Konstitusiyası;
- 2) İntellektual mülkiyyət sahəsində Qırğızıstan Respublikasının qanunları;
- 3) Qiymətləndiricilərin və qiymətləndirmə təşkilatlarının inkişaf fəaliyyəti haqqında qərarı;
- 4) Qeyri-maddi aktivlərin və intellektual mülkiyyət obyektlərinin qiymətləndirilməsi standartlarının təsdiqi haqqında.

İntellektual mülkiyyət obyektlərinin mühafizəsi və qiymətləndirilməsi standartlarının təkmilləşdirilməsi üzrə ABŞ və Yaponiya, Avropa ölkələri statistik göstəricilərinə görə aşağıdakı şəkildə sistemləşdirilir: (mənbə: The World Competitiveness Yearbook 2013, Loranna). [37]

- 1) İsveçrə
- 2) Almaniya
- 3) ABŞ
- 4) Fransa
- 5) İngiltərə
- 6) Şimali Avropa ölkələri
- 7) İrlandiya
- 8) Yaponiya

Azərbaycanda isə Milli qiymətləndirmə standartlarını Azərbaycanın Standartlaşdırma Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Komitəsi 2009-cu ildə dekabr ayının 18-də təsdiq etmişdir. Belə ki, 9 Milli Qiymətləndirmə Standartı vardır ki, bunlar da aşağıdakılardır:

- 1) qiymətləndiricilərin peşə etikası;
- 2) qiymətləndirmənin ümumi anlayışı və prinsipləri;
- 3) bazar dəyəri qiymətləndirmə bazası kimi;
- 4) bazar dəyərindən fərqli qiymətləndirmə bazası;
- 5) qiymətləndirmə hesabatının tərtibi;
- 6) qeyri-maddi aktivlərin qiymətləndirilməsi;
- 7) istehsal vasitələrinin, maşın və avadanlıqların qiymətləndirilməsi;

- 8) maliyyə hesabatı və müvafiq hesabatlar üçün qiymətləndirmə;
- 9) ssuda təminatı, girov və borc öhdəliklərinin qiymətləndirilməsi.

Ümumiyyətlə, Respublikamız intellektual mülkiyyət obyektlərinin qiymətləndirilməsində, standartların işlənilib hazırlanılmasında və tətbiqində, qiymətləndirilmənin həyata keçirilməsinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində digər inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsindən istifadə edir.

3.2. Azərbaycan Respublikasında intellektual mülkiyyət obyektlərinin qiymətləndirilməsinin iqtisadi inkişafda rolu və yeri

Azərbaycan Respublikasının sosial - iqtisadi inkişafının ən əhəmiyyətli prioritetləri iqtisadiyyatın innovasiya vasitəsilə inkişafı, ixrac potensialının artırılması, təhsil sisteminin, səhiyyə və mədəniyyətin təkmilləşdirilməsi, insanın intellektual, yaradıcılıq, peşəkarlıq fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi üçün əlverişli hüquqi, sosial - iqtisadi şəraitin formalaşması, elmi texnoloji potensialın inkişafı və bunun əsasında iqtisadiyyatın rəqabətə davamlılığının artırılması, əhalinin həyat səviyyəsinin və yaşayış keyfiyyətlərinin yaxşılaşdırılması hesab edilir. İntellektual mülkiyyətin mühafizəsi və idarə edilməsi sistemi, bu halda ölkənin sosial - iqtisadi inkişafının zəruri və səmərəli mexanizmidir.

Sənayecə inkişaf etmiş ölkələrin iqtisadiyyatının innovasiya sektorunu formalaşdıran elmi - texniki sahədəki yeniliklərin əksəriyyətinin əsasını intellektual mülkiyyət obyektləri təşkil edir.

Uzun illər iqtisadçılar izah etməyə çalışırdılar ki, niyə bəzi ölkələrdə digərlərinə nisbətən iqtisadiyyat sürətlə inkişaf edir. Başqa sözlə desək, niyə bəzi ölkələr zəngin, digərləri isə kasıbdır, yəni iqtisadi cəhətdən zəif inkişaf edib.

Ümumi olaraq qəbul edilib ki, son illər bilik və ixtiralar, elmi-texniki tərəqqi iqtisadiyyatın inkişafında mühüm rol oynamışdır. Hətta tanınmış iqtisadçı Pol Romer

qeyd edirdi ki, bilik toplamaq iqtisadi artımın hərəkətverici qüvvəsidir. Onun nəzəriyyəsinə əsasən, ölkənin iqtisadi siyasəti iqtisadi artıma imkan yaratmaq üçün yeni tədqiqatlara investisiyaları həvəsləndirməlidir.

Yeni biliklərin əldə olunması və biliklərin sürətlə artımı intellektual mülkiyyət münasibətlərində siyasi dəyişikliklərə və intellektual aktivləri idarə etmənin yeni təcrübəsinin tətbiqinə gətirib çıxardı. Bu dəyişikliklər yeni texnologiyaların yaranmasına, elmi-texniki tərəqqinin inkişafına səbəb oldu.

Müasir dövrdə iqtisadi cəhətdən inkişaf etməkdə olan ölkələrin əksəriyyəti, o cümlədən Respublikamız elm və sənaye sahəsində tədqiqatlara və işlənmələrə xarici investisiyaların cəlb olunması üçün təşkilati-hüquqi infrastrukturun vacib elementi kimi intellektual mülkiyyət sisteminin rolunun əvəzsiz olduğu vurğulanılıb.

intellektual mülkiyyəti bəzən "gizli dəyər"də adlanırırlar. Lakin gizli olub-olmamasından asılı olmayaraq, hazırda patentlər, müəlliflik hüququ, əmtəə nişanları və sənaye sirləri müəssisənin dəyərinin əhəmiyyətli komponentinə aiddir. Bu səbəbdən də intellektual mülkiyyətin dəyərinin müəyyən edilməsi, qiymətləndirilməsi iqtisadi inkişafda zəruri rol oynayır.

Ümumilikdə Azərbaycan Respublikası üçün intellektual mülkiyyətin idarə olunması innovasiya prosesinin idarə olunmasının vacib elementi hesab edilir. Belə ki, intellektual mülkiyyətin idarə edilməsinin əsas prioritetlərinə aşağıdakılar aid edilir:

- intellektual mülkiyyət bazarının təhlili;
- intellektual mülkiyyət mühafizəsinin optimal seçimi;
- intellektual mülkiyyət obyektlərinin uçotu və qiymətləndirilməsi;
- intellektual mülkiyyət obyektlərinin yaradılmasının və istifadəsinin stimullaşdırılması;
- intellektual mülkiyyət sahəsində monitoring və nəzarət.

İntellektual mülkiyyətin idarə edilməsinin dövlət sisteminin mühüm tərkib hissəsini dövlət orqanları və digər təşkilatlar, həmçinin bu sferada normativ hüquqi

baza təşkil edir. Hazırda ölkəmizdə intellektual mülkiyyətin mühafizəsinin milli sistemi formalaşdırılır.

Həmçinin Azərbaycan Respublikası intellektual mülkiyyətin mühafizəsi, idarə olunması, qiymətləndirilməsi sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıqda fəal iştirak edir.

İntellektual mülkiyyət internetdən tutmuş səhiyyəyə qədər dəyişilən, daim genişlənən spektr sahələrində mühüm rol oynayır və demək olar ki, elm , texnika, ədəbiyyat və incəsənətin bütün aspektlərini özündə təşkil edir.

Sözün ən geniş mənasında intellektual mülkiyyətə, insanın yaradıcı fəaliyyəti nəticəsində yaradılan məhsulu kimi baxılır. İntellektual fəaliyyət istehsalda fiziki işin payını azaldaraq onu təşkil edir və səmərəliləşdirir.

Müasir dövrdə hüquqla mühafizə olunan maddi gücün özü insanın intellekti hesab edilir. Hansı ki, informasiyanın böyük axınını yaradır, daim onu emal edir, təhlil edir, ümumiləşdirir və nəticədə ən gözlənilməz təkliflərə və ideyalara gəlib çıxardır.

Dünyada bazar rəqabəti günü - gündən rəqabətin daha incə inkişaf etdirilmiş metod və formalarının yaranması hesabına daha sərt olur. Bu gün bir çox müəssisə üçün ən əsas məsələ istehlakçıya daha yüksək keyfiyyətli və ya həmin qiymətə, istehsalın həmin xərcləri ilə yeni xüsusiyyətlərə malik olan məhsul vermək qabiliyyəti hesab edilir. Buraxılan məhsulun keyfiyyətinin təminatında müəssisənin nailiyyətləri, texnoloji avadanlıqların müasirləşdirilmələri əsasında qabaqcıl texnologiyalara yiyələnmə imkanları, patent tədqiqatları və sənaye mülkiyyət obyektlərinin patentləşdirilməsi və s. daxil olmaqla NİOKR daimi keçirilməsi üstün rol oynayır.

İntellektual mülkiyyət obyektlərinin effektiv reallaşdırılmasında ən əhəmiyyətli istiqamət elmi texniki nailiyyətlərin lisenziyalarla ticarəti və intellektual əməyin digər nəticələri hesab edilir. Lisenziyalarla ticarət öz növbəsində əməyin məhsuldar xərclərinin ixtisarına imkan yaradır, həm satıcı (lisenziar), həm də alıcı (lisenziat) üçün əlverişli ticarət əməliyyatı hesab edilir.

Beləliklə, intellektual mülkiyyət və elmi innovasiyalar - bu yalnız məhsulun rəqabət qabiliyyətinin əsası deyil, həm də bütövlükdə milli iqtisadiyyatın rəqabət üstünlükləridir.

İntellektual mülkiyyətin növü kimi sənaye mülkiyyətinin də iqtisadi inkişafda rolu əvəzsizdir. Biz texnologiya cəmiyyətləri dövründə yaşayırıq, yəni maddi nemətlər istehsalında həlledici əlaqəni müəyyən edən cəmiyyətdə texnologiyalar vardır.

Rəqabət mübarizəsində sağ qalmaq üçün rəqabətə davamlı məhsul istehsal etmək lazımdır. Əgər onların istehsalı üçün texnoloji prosesləri daim təkmilləşdirirlərsə o zaman buna nail olmaq mümkündür. Bu isə yalnız əqli fəaliyyətin nəticələrinin məhz elmi texniki yaradıcılığın istifadəsi hesabına həyata keçirilməsi ilə mümkündür, yəni sənaye mülkiyyət obyektlərinin ixtira, faydalı model, sənaye nümunəsi, nou-hau və s. Şübhəsiz ki, sənaye mülkiyyəti obyektlərinin effektiv yaradılması və istifadəsi üçün zəruri şərt ölkədə patent sisteminin mövcudluğu hesab edilir. Ona görə də patent sistemi olmayan ölkələrdə onu yaradırlar, keçmişdən artıq bu sistemi istifadə edən ölkələr isə artıq yeni tələbata və dövrün tələblərinə uyğun deyil, onları təkmilləşdirməyə çalışırlar.

Sənaye mülkiyyətinin milli patent sisteminin yaradılması iki məqsəd güdür. Bir tərəfdən sənaye mülkiyyəti obyektlərinin sahiblərinin və müəlliflərinin iqtisadi və mənəvi hüquqlarını qanuni şəkildə rəsmiləşdirmək lazımdır, digər tərəfdən dövlət siyasəti çərçivəsində vətəndaşların yaradıcılıq fəallığını stimullaşdırmaq, onun nəticələrinin yayılmasına və tətbiqinə kömək etmək, vicdanlı ticarəti stimullaşdırmaq lazımdır.

Belə ki, ixtiraya patentin verilməsi hüququ tədqiqatlar və işləmələr sahəsində pul qoyuluşlarını və insan resursların konsentrasiyasını stimullaşdırır. Həmçinin patentin verilməsi ixtiranın sənaye istifadəsinə investisiyaları stimullaşdırır. Öz növbəsində ticarət markasına hüququn mövcudluğu müəssisəni qeyri-sağlam rəqabətdən qoruyur.

Sənaye mülkiyyət obyektlərinin arasında elmi - texniki və iqtisadi inkişafa böyük təsir edən sözsüz ki, ixtira edir. Patent sənədləşməsində texniki, texnologiya və hüquqi informasiyanın əks etdirilməsi vaxta, pula qənaət etməyə və o cümlədən elmi - tədqiqat fəaliyyəti prosesində digər şəxs tərəfdən artıq görülmüş işi təkrarlamağa imkan verir.

Patent sənədləşməsi müasir mövcud texnologiyalarla əvəz edilməsi mümkün olan alternativ texnologiyalar aşkar etməyə icazə verir. Patent sənədləşməsi alternativ texnologiyaları aşkar etməyi icazə verilərsə, o zaman daha az müasir mövcud texnologiyaları əvəz etmək olar. Patent sənədləşməsinin təhlili əsasında konkret texnologiyaları qiymətləndirmək məhz onun tətbiqi və lisenziyalaşdırması üçün nəzərdən keçirilir. Patent sənədləşməsi, həmçinin texnologiyaların bu və ya digər sferada fəaliyyət göstərən müəssisələrinin müəyyən edilməsi məqsədinə xidmət edir.

Nəhayət, patent sənədləşməsinin öyrənilməsi, texniki problemlərin həllini tapmağa, texnologiyanın müasir inkişaf səviyyəsini aşkar etməyə, elmi - texniki proqramların ekspertizasını aparmağa, ayrı - ayrı istehsal və sənaye sahələrinin inkişafının prioritet istiqamətlərini müəyyənləşdirməyə imkan verir.

İqtisadi inkişafa ixtiranın təsiri 4 kanala görə həyata keçirilə bilər.

- 1) Patent haqqında məlumatın verilməsi texnologiyaların transferini asanlaşdırır və birbaşa xarici investisiyaların cəlb edilməsinə şərait yaradır.
- 2) Patentlər elmi araşdırmaları stimullaşdırır.
- 3) Patentlər yeni texnologiyaların və biznesin katalizatoru hesab edilir.
- 4) Biznes lisenziya sazişləri vasitəsilə hüquqların verilməsi, müəssisənin nizamnamə kapitalına daxil edilməsi, əlavə gəlirin əldə edilməsi üçün şəxsi istehsalatda istifadə yolu ilə patentləri yığır və onları kommersionlaşdırır.

Bazara əmtəənin irəliləməsində ticarət markası kimi sənaye mülkiyyəti növünü qiymətləndirmək olduqca çətindir. Uğurlu ticarət markası müəssisənin iqtisadiyyatına önəmli töhfədir, çünki o bazarda alıcıların bu ticarət nişanının tanınmasına əsaslanan əlverişli mövqe tutmağa imkan verir. Uğurlu olan ticarət markası onun hüquq sahibinə əlavə gəlir gətirir.

İxtiradan əvvəl ticarət markasının əsas üstünlüyü onun istifadə müddətinin praktiki olaraq məhdudlaşdırılmaması hesab edilir. Tədqiqat zamanı iki sənaye mülkiyyətinin obyektini nəzərdən keçirdik. Lakin sənaye mülkiyyətinin obyektləri də iqtisadiyyatda böyük rol oynayır və əhəmiyyət kəsb edir.

İntellektual fəaliyyətin nəticələri, hansılar ki ümumiyyətlə intellektual mülkiyyət anlayışı ilə birləşirlər, müasir bazarda daha çox yer tuturlar. Onların müraciəti bazarın ümumi qaydalarına tabe olur, ancaq hüquqların və vəzifələrin xarakteri, onların reallaşdırılmasının və mühafizəsinin vasitələri öz xüsusiyyətlərinə malikdir. "İntellektual kapital" müasir iqtisadiyyatda daha əhəmiyyətli olur: ÜMM-un 50%-dən çoxu inkişaf etmiş ölkələrin informasiya resurslarının emalı ilə bağlıdır.

Müəllif əsərləri, əmtəə nişanları, ifaçıların ifaları, səs yazmalar, ixtira, firma adlarının (adlandırılması) böyük əhəmiyyəti vardır. Əgər intellektual mülkiyyət hüquqi qaydada qorunarsa, yalnız bu halda elmi araşdırmalara və yeni texnologiyaların hazırlanmasına bahalı investisiyalar ayrılır.

İntellektual mülkiyyət sahəsində münasibətlərin xeyli hissəsi istehsal fəaliyyəti ilə bağlıdır. Bu münasibətləri tənzimləyən normalar qısaca "sənaye mülkiyyəti" termini ilə ifadə edilir. İlk dəfə isə Patent haqqında qanunvericilikdə qeyd edilmişdir, hansında ki sənaye mülkiyyəti dedikdə ixtiralar, faydalı modellər və sənaye nümunələri dərk edilirdi.

Ümumilikdə, Azərbaycan Respublikasında intellektual mülkiyyət obyektlərinin qiymətləndirilməsi, mühafizəsin və tətbiqinin iqtisadi inkişafda yeri və rolu əvəzsizdir.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Aparılan tədqiqatlar intellektual mülkiyyətin daxili bazarında dissertasiyanın aktuallığını təsdiqləyib, Azərbaycanda bu sahədə müstəsna hüquqlar kimi həm də qeyri-müstəsna hüquqların verilməsi üzrə əqdlərin sayının artması, intellektual mülkiyyət və onunla bağlı olan bütün mülkiyyət növünün perspektivliyi haqqında məlumat verir. Texnoloji fəallığın ümumi tənəzzülünə baxmayaraq, ölkədə intellektual mülkiyyətin hüquqi mühafizəsi və möhkəmləndirilməsi prosesləri aktivləşir.

İntellektual mülkiyyətlə bağlı bəzi məsələlər üzrə hüquqi qeyri-müəyyənliyin azaldılması ilə bu sahədə həmçinin, məhkəmə qərarlarının həcmi də artır, normativ hüquqi baza beynəlxalq norma ilə tədricən harmonizasiya edilir. Mühasibat uçotu və intellektual mülkiyyət müstəqil ekspert qiymətləndirilməsinin qanunvericilik tənzimlənməsi məsələləri böyük müəyyənlik kəsb edir.

Mülki-hüquqi münasibətlərin tam hüquqlu obyekt kimi intellektual mülkiyyətdən istifadə özünə həm fiziki, həm də hüquqi şəxsləri cəlb edir. Mülkiyyət hüquqları daşınmaz əmlak və maliyyə aktivləri ilə bərabər cəmiyyətin nizamnamə və səhmdar kapitalını formalaşdırır.

Tədqiqat zamanı o nəticə təsdiqlənib ki, intellektual mülkiyyətin əsas xüsusiyyəti əksər hallarda intellektual mülkiyyətin dəyərini müəyyən edən müsbət iqtisadi səmərə yaratmaq bacarığı hesab edilir. Tədqiqatın vacib məqamı qiymətləndirmənin məqsədi olan qiymətləndirilmə prosesinin asılılığının təsdiqlənməsi faktı hesab edilir. Bununla əlaqədar iki əlamət üzrə qiymətləndirilmə məqsədlərinin təsnifatı hazırlanıb: qanun baxımından qiymətləndirilmənin aparılması məcburiliyi və onu həyata keçirən şəxsə qiymətləndirmə münasibəti.

İntellektual mülkiyyətin qiymətləndirilməsi problemləri ilə bağlı apardığımız tədqiqatlar aşağıdakı nəticələrə gəlməyə imkan verir:

- 1) Müstəsna hüquqların bazar dəyərinin formalaşması bazar konyukturasının dərinədən marketing tədqiqinə, onların bazar dəyərinin formalaşmasına təsir edən amillərin təhlilinə, həmçinin intellektual mülkiyyət sahəsində beynəlxalq və milli

qanunvericiliyə əsaslanmalıdır. Belə tədqiqatlar prosesində təsərrüfat dövriyyəsində müstəsna hüquqların obyektinin daha səmərəli istifadəsinin sahəsini, bu sahədə intellektual bazarın inkişafının tendensiyalarını aşkar etmək və istehlakçının və onun son məhsulunun fəaliyyətinin əsas göstəricilərinə müstəsna hüquqların tətbiqinin təsirini qiymətləndirmək lazımdır.

2) İntellektual dəyər qiymətləndirilməsi tədqiqatının gedişatında intellektual mülkiyyətin bazar dəyərinin göstəriciləri aşkar edilmişdir və intellektual mülkiyyətin bazar dəyərinin tiplərinin anlayışları dəqiqləşdirilmişdir, intellektual mülkiyyətin və onun bazar dəyərinin tiplərinin qiymətləndirilməsinin məqsədləri, yanaşmaları müəyyənləşdirilmişdir.

3) Qiymətləndirmənin məqsədli istiqaməti onun həyata keçirilməsi məqsədinin intellektual mülkiyyətin qiymətləndirilməsi vasitəsilə həll edilməli olan problem dairəsinin dəqiq müəyyənləşdirilməsində görünür.

4) İntellektual mülkiyyətin qiymətləndirilməsinin fasiləsizliyi onda görünür ki, bazar iqtisadiyyatı şəraitində və ETT zamanı müstəsna hüquqların obyektinin amortizasiyasına görə müstəsna hüquqların obyektinin bazar qiyməti daim dəyişir.

5) İntellektual mülkiyyətin qiymətləndirilməsinin xərc yanaşması intellektual mülkiyyəti yaradılması, tətbiqi, hüquqi mühafizəsi ilə bağlı xərclər əsasında onun bazar dəyərini müəyyən etməyə imkan verir.

6) Lisenziya üzrə reallaşdırılan intellektual mülkiyyətin əsaslandırılmış bazar dəyəri onun ədalətli bazar qiyməti əsasında formalaşdırılacaq.

7) İntellektual mülkiyyətin qiymətləndirilməsinin bazar yanaşması bazar mühitində belə intellektual mülkiyyətlə sazişlər haqqında informasiyanın müqayisəli təhlili vasitəsi ilə intellektual mülkiyyətin əsaslandırılmış bazar qiymətinin təyini üçün xidmət edir, yəni intellektual mülkiyyətin təqribi qiymətləndirilməsinə imkan verir.

8) Lisenziyalar üzrə verilən intellektual mülkiyyətin adekvat qiymətləndirilməsi üçün hər şeydən əvvəl, müstəsna hüquqların obyektindən istifadə sahəsində bazar şəraitinin tədqiqatını keçirmək və lisenziat üçün onun tətbiq

etməsinin perspektivlərini qiymətləndirmək lazımdır. Bu problemin həlli üçün isə bir sıra göstəricilərin təhlilini aparmaq zəruridir: lisenziya məhsuluna tələbatın və təklifin strukturunu; intellektual məhsuldan istifadə sahəsində son nailiyyətlərə tələbatın və təklifin strukturunu; lisenziya məhsulunun həyat dövrüyyəsi; keyfiyyət və mühafizə sənədlərinin işlətmə müddəti; sazişin iştirakçılarının maliyyə durumu; intellektual mülkiyyətin ixracının imkanları; inflyasiyanın templəri; diskontlama dərəcələrinin orta səviyyəsi; müstəsna hüquqların obyektindən istifadə sahəsində lisenziya ödənişinin (royaltinin) səviyyələri.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı-1995.
2. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi. Bakı-2000.
3. Azərbaycan Respublikasında əqli mülkiyyət hüquqlarına dair bələdçi. 47 səh.
4. Allahverdiyev S.S. Azərbaycan Respublikasının müəlliflik hüququ və patent hüququ. Bakı-Ziya 2000.
5. Beynəlxalq Qiymətləndirmə Standartları
6. "Əqli mülkiyyət hüquqlarının təminatı və piratçılığa qarşı mübarizə haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 22 may 2012-ci il
7. "İnteqral sxem topologiyasının hüquqi qorunması haqqında" Qanun, 31 may 2002-ci il
8. Kazımlı.X.H., Ağabəyov.Ş. Əmlakın qiymətləndirilməsi. Bakı: 2011. 384 səh.
9. Kazımlı.X.H. Qiymətləndirmənin əsasları. Bakı:2008, 445 səh.
10. Kazımlı X.H. Qiymətləndirmə fəaliyyətinin qanunvericilik təminatı. Bakı: 2008, 174 səh.
11. "Qiymətləndirmə fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 25 iyun 1998-ci il.
12. "Qiymətləndirmə standartları və normaları, peşəkar qiymətləndiricilərin hazırlanması Qaydaları haqqında" Nazirlər Kabinetinin qərarı. 2000-ci il
13. "Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 5 iyun 1996-cı il.
14. Milli Qiymətləndirmə Standartları. 18 dekabr 2009-cu il.
15. "Patent haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 25 iyul 1997-ci il
16. Sənaye mülkiyyətinin mühafizəsi haqqında Paris konvensiyası. 20 mart 1883-cü il

17. Ədəbi və bədii əsərlərin qorunması haqqında Bern konvensiyası. 9 sentyabr 1886-cı il
18. Müəlliflik hüququ haqqında Ümumdünya (Cenevrə) konvensiyası. 6 sentyabr 1952-cı il
19. Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatının təsis edilməsi haqqında konvensiya. 14 iyul 1967-ci il

Rus dilində

20. Бромберг.Ф.В. Интеллектуальная собственность.
21. Бромберг Г.В. и др. Рекомендации по определению стоимости объектов промышленной собственности. - М., 1998. - 25 с
22. Блинец И.А. Леонтьев К.Б. Авторское право и смежные права. - Москва, 2011 г. -416с
23. Дмитриев О. Методы оценки стоимости объектов ИС // Интеллектуальная собственность. - 1991. - N 1. - С.15-20.
24. Закон Российской Федерации "Об авторском праве и смежных правах" от 09.07.1993 N 5351-1 (с изменениями от 19 июля 1995 г.,)
25. Козырев А.Н. Оценка интеллектуальной собственности. - Москва, 1997г. -289с.
26. Леонтьев Б.Б. Цена интеллекта: интеллектуальный капитал в российском бизнесе. — М.: Изд. Центр "Акционер", 2002 г. - 136 с.
27. Леонтьев Б.Б. Принципы и подходы к оценке интеллектуальной собственности и нематериальных активов. - М.: РИНФО, 2003. - 269 с.
28. Москалев В.Г. Правовые основы интеллектуальной собственности. Учебное пособие. Изд-во АлтГТУ. Барнаул- 2009. 8-27с
29. Родин А.Ю. Правовые основы оценочной деятельности. Москва. 2005г. - 265с.

30. Смирнов С.А., Андреев Г.И., Витчинка В.В. Оценка интеллектуальной собственности. Москва. 2003г. - 352с.
31. Свечников И.В. Авторское право. Учебное пособие. Москва. 2013г. -224с
32. Сударииков С.А. Авторское право. Москва. 2014г. -464с.
- 33.Федеральный закон "Об оценочной деятельности в Российской Федерации" от 29.07.1998 N 135-ФЗ (с изм. и доп., вступ. в силу с 01.04.2015).
34. Шестакова Е.В. Правовые аспекты управления интеллектуальной собственностью. Москва. 2014г. -222с.

İngilis dilində

35. Adam D. Thierer, Clyde Wayne Crews. Copy Fights: The Future of Intellectual Property in the Information Age. USA/Cato Institute, 2002. page 295
36. Donna P. Suchy, Weston Theodore Anson. Fundamentals of Intellectual Property Valuation: A Primer for Identifying and Determining Value. USA/ABA Book Publishing, 2005. page 267
37. Intellectual property reading material. — Geneva.WIPO, 1998. page 414.
38. The enforcement of intellectual property rights: A case book. WIPO-2012. page 573.
39. William J. Murphy, John L. Orcutt, Paul C. Remus. Patent Valuation: Improving Decision Making through Analysis. USA-2012. page 384.

İnternet materialları

40. <https://ru.wikipedia.org/>
41. <http://huquqiaktlar.gov.az/>

42. <http://e-qanun.az>
43. <http://www.wipo.int/>
44. <http://www.copyright.ru/>
45. <http://www.rniiis.ru/>
46. <http://www.intellect.ua/>
47. <http://www.creativeconomy.ru/>
48. <http://rbis.su/>
49. <http://www.copag.gov.az/>
50. <http://intellect-pravo.ru/>
51. <http://www.msu.ru/>
52. <http://www.ip-conf.ru/>
53. <https://www.ipi.ch>

Резюме

Диссертационная работа посвящена к оценки интеллектуальной собственности. Оно состоит из введения, трех глав, заключения, а также списка использованной литературы. Основные положения диссертации отражены в 8 научных публикациях.

Во введении излагаются актуальность темы, объект и предмет исследования, цели и задачи исследования, научная новизна, методы исследования, а также теоретическая и практическая значимость диссертационной работы.

Первая глава диссертации называется "Теоретически -методологические основа оценки объектов интеллектуальной собственности". В ней исследуется сущность и классификация интеллектуальной собственности, а также методы и правовая база оценки объектов интеллектуальной собственности.

Вторая глава называется "Анализ текущего состояния оценки объектов интеллектуальной собственности в Азербайджанской Республике". В ней были изучены условия формирования рынка интеллектуальной собственности, классификация объектов интеллектуальной собственности, необходимость оценки объектов интеллектуальной собственности, а также нормативно правовая база оценки объектов интеллектуальной собственности в Азербайджане.

Третья глава диссертации называется "Пути совершенствования оценки объектов интеллектуальной собственности в Азербайджанской Республике. В ней исследовано опыт развитых стран в совершенствование оценки объектов интеллектуальной собственности в Азербайджанской Республики, место и роль оценки объектов интеллектуальной собственности в экономическом развитие Азербайджанской Республики.

А в заключении диссертационной работы изложены выводы и обобщены основные положения работы.

Summary

The thesis is devoted to the evaluation of the objects intellectual property. It consists of an introduction, three chapters, conclusion and bibliography. Key provisions of the thesis have been reflected in 8 scientific publications.

In the introduction outlines the relevance of the topic, the object and subject of research, objectives and tasks of the research, scientific innovation, methods of research, as well as theoretical and practical significance of the thesis.

The first chapter of the thesis is called "The theoretically-methodological basis of evaluation of the objects intellectual property". In this part were studied the nature and classification of intellectual property, as well as methods and the legal base of the evaluation objects intellectual property.

The second chapter is called "Analysis of the current state of the evaluation of intellectual property in the Azerbaijan Republic". In this part were studied the conditions of formation market of the objects intellectual property, classification of objects intellectual property, the need of the evaluation objects intellectual property, as well as the regulatory-legal framework evaluation of intellectual property in Azerbaijan.

The third chapter of the dissertation is called "Ways of improving the evaluation of the objects intellectual property in the Azerbaijan Republic. In this part were studied the experience of developed countries in improving the assessment of the objects intellectual property in the Azerbaijan Republic, place and role of evaluation of intellectual property in the economic development of the Azerbaijan Republic.

In the conclusion of the thesis presents the conclusions and summarizes the main provisions of work.